

କବିବର ସ୍ବାଧୀନତା

ପ୍ରକାଶକ
ଡାକ୍ତର
ପ୍ରକାଶନା

ଅମର ଜୀବନମାଳା

କବିବର ରାଧାନାଥ

ଲେଖକ :—

ଲଳ ନଗେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ସାହୁ

ସ୍ତ୍ରୀସ୍ଥାନ :—

ଦି ଉତ୍କଳ ସ୍ତୋତ୍ର

ବାଲୁବଜାର, କଟକ—୨

ପ୍ରକାଶକ :—

ଉତ୍କଳ-ପ୍ରକାଶନୀ

କଟକ—୧

ପ୍ରଥମ ସଂସ୍କରଣ
୧୯୫୭

ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ୫୯

ମୁଦ୍ରାକର—

ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଚରଣ ଦାଶ
ଶ୍ରୀ ସତ୍ୟନାରାୟଣ ପ୍ରେସ
ଭଗବତ୍ପୁର, କଟକ—୨

କବିବର ରାଧାନାଥ

ଅମ ଭାରତବର୍ଷରେ ଅଜିବାଳି ପେଟେ ରକମର ଭାଷା
ଗୁଲୁଅଛି ତହିଁ ମଧ୍ୟର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଗୋଟିଏ । ବଙ୍ଗଳା,
ହିନ୍ଦି ପ୍ରଭୃତି ପର ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଭାଷାରୁ ବାହାରିଅଛି;
ମାତ୍ର କେବେ ପହିଲୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହୋଇଥିଲା, ସେ କଥା ସଠିକଭାବେ
କହି ହେବନାହିଁ । ପଣ୍ଡିତମାନେ ସ୍ଥିର କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ସପ୍ତମ ବା
ଅଷ୍ଟମ ଶତାବ୍ଦୀ ବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାଷା ହିସାବରେ
ଚଳୁଥିଲା । ଏହି ଭାଷାର ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ବହି ହେଉଛି ଶାରଳା
ଦାସଙ୍କ ମହାଭାରତ । ଏହା ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ବରେ
ରଚିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ପୂର୍ବରୁ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ବହି
ଓଡ଼ିଆରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବାର ପ୍ରମାଣ ଅଛି । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ
ଅମଳରେ ଛୋଟାରୁ ଶ୍ରୀ କୌତନ୍ୟ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଆସିଥିଲା ଏବଂ
ସେତକାଳରୁ ଶତ ଶତ ଛୋଟା ଓଡ଼ିଶାରେ ଆସି ରହିଥିଲେ ।
ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଙ୍କ ଅମଳରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତ ଲାଭ
କରିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ଅମଳରେ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନେକ ବାବ୍ୟ ଓ
ପୁରାଣମାନ ଲେଖାଯାଇଥିଲା ।

ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲେପ ପରେ ମୋଗଲ, ପଠାଣ, ମରହଟ୍ଟା
ମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଦଖଲ କରି ଦେଶଟାକୁ ଲଣ୍ଡଲଣ୍ଡ କରି ଦେଇଥିଲେ ।
ତଥପି ଏତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ଉପାଦେୟ ଓଡ଼ିଆ ବହି
ଲେଖା ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହା ଅମ ଜାତିର ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ହୋଇ

ରହିଅଛି । ଏହା ପରେ ୧୮୦୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ଓଡ଼ିଶା ଇଂରଜ ଅଧୀନକୁ ଗଲ ଏବଂ ଘୋଳା ଲୁଟକ ଶାସନରେ ରହିଲା । ମୁସଲମାନ ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେମିତି ଅନେକ ଘୋଳା କର୍ମଗୁଣ ଓଡ଼ିଶାକୁ ଅସିଥିଲେ ଇଂରେଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନେକେ ସରକାରୀ କାମରେ ଅସିଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ଇଂରେଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ଶିକ୍ଷା ଦାଖଲେ ବହୁତ ପଛରେ ପଡ଼ିଗଲେ ଏବଂ ତହିଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅବନତି ଦଟିଲା । ଘୋଳାଙ୍କ ପ୍ରଧାନ୍ୟ ଅମ ଦେଶରେ ବଢ଼ି ଯିବାରୁ ଥୋଟକ ଘୋଳା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାକୁ ବଢ଼ିଲାର ଶାଖା ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରି ଲେଖ କରି ଦେବାକୁ ବସିଥିଲେ । ଏତଦବେଳକୁ ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷା ସଭ୍ୟତାର ଯୁଗ । କେତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସେମିତି ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷିତ ନ ଥିଲେ କିମ୍ବା ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ପାଇଁ ଲଢ଼ିବାକୁ ମିଳିତ ଓ ବଳିଷ୍ଠ ଜନମତ ଯା ସମ୍ମାଦପତ୍ର ନ ଥିଲା । ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପଢ଼ିବା ପାଇଁ ସେଭଳି ଭଲ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ନ ଥିଲା । ଯାହା ଥିଲା ସବୁ ପୁରୁଣା କାବ୍ୟ ପୁରାଣ, ଗୌତମୀ ଓ ଗୌତମାମାନ । ଅଥଚ ଘୋଳା ଭାଷା ସୃଷ୍ଟି ହେବାର ଏବଂ ତହିଁରେ ଭଲ ବହି ଲେଖା ହେବାର ବହୁ ଶତ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସମୃଦ୍ଧି ଲଭ କରି ଥିବାର ଅକାଟ୍ୟ ଯୁକ୍ତି ଓ ପ୍ରମାଣ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଏହିଭଳି ଘଡ଼ି ସମ୍ଭବତଃ ଯେଉଁମାନେ ବେଶ୍ଟା ଉଦ୍ୟମ କରି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅସ୍ତିତ୍ବ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଓଡ଼ିଆରେ କାବ୍ୟ ପୁରାଣ ଲେଖି ଭାଷାକୁ ନବୀନ ରୂପ ରେଖା ଓ ପ୍ରାଣିକ୍ରିୟା ଦେଇ ପାରିଥିଲେ ସେମାନେ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆ ଯୁବର ନମସ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି । କବିବର ରାଧାନାଥ ଏହିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏବଂ ଅଗ୍ରଣୀ ଅଟନ୍ତି । ରାଧାନାଥ ନିଜେ ଘୋଳା ହେଲେ ହେଁ ଭିନ୍ନବିନ୍ଦୁ ଶତାବ୍ଦୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓଡ଼ିଆ କବି ଏବଂ ତାଙ୍କ ଲେଖାକୁ

ଟପିବା ଭଳି ଚଢ଼ୁଷ୍ଠ ଓ ସରସ ରଚନା ଅଳ୍ପ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଜାଦେଶାରେ ଓଡ଼ିଶାର ଚିତ୍ତୁଳି ଓ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ନାମକ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡ ପରିବା ତାଙ୍କୁ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଶେଷ ପ୍ରମାଣ କରିବାକୁ ବର୍ତ୍ତକ ବିଦା ଦେଖି ସ୍ବାନାଥ ନିଜେ ଲେଖିଥିଲେ ଯେ ସେ ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ଅନୁଗତ ଭକ୍ତ ମାତ୍ର । ନିମ୍ନରେ ଏହି ମହାପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ଜୀବନୀ ଫେସପରେ ଦିଆଯାଇଅଛି; କିନ୍ତୁ ତତ୍ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କ ବଂଶର କିଛି ପରିଚୟ ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ ।

ବଂଶ ପରିଚୟ

ପୂର୍ବରୁ କୁହାଯାଇଅଛି ଯେ ମୋଗଲ ଅମଳଠାରୁ ଇଂରେଜ ଅମଳଯାଏ ବହୁତ ବଙ୍ଗାଳୀ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଆସି ଓଡ଼ିଶାରେ ସେତେ କରିଥିଲେ । ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲାର କାଉପୁର ସ୍ବୟଂ ମହାପୟ ବଂଶ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ୍ ସମ୍ପ୍ରାନ୍ତ । ବାଲେଶ୍ଵରର ପ୍ରାୟ ୧୦ କୋଶ ଦକ୍ଷିଣକୁ ଅବସ୍ଥିତ ସୋର ଗ୍ରାମ ପର୍ଯନ୍ତ ଏମାନଙ୍କର ଜମିଦାରୀ ବିହୀନ ଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଜମିଦାର ବଂଶରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦ ସ୍ବୟଂ ନାମକ ଜଣେ ଅସି ସୋର ନିକଟରେ ଘର କରି ରହିଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ଥାନଟିର ନାମ ଦେଇଥିଲେ ସୟପୁର ।

ପୂର୍ଣ୍ଣାନନ୍ଦଙ୍କ ନାତି ହେଉଛନ୍ତି ଜୟନାସୟଣ ଏବଂ ତାଙ୍କର ନାତିଶ୍ରୀ ହେଉଛନ୍ତି ତାରଣୀ ଦାସୀ ଯେ କି ସ୍ବାଧୀନାଥଙ୍କର ଗର୍ଭଧାରଣୀ ଥିଲେ । ସ୍ବାଧୀନାଥଙ୍କର ପୁତ୍ରପୁତ୍ରୁଷ ମେଦିନାପୁର ଜିଲ୍ଲା ଅନ୍ତର୍ଗତ ସ୍ବାଧୀନଗରରେ ରହୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଦକ୍ଷିଣ ବଂଶୀ ବାୟୁସ୍ଥ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଉପାଧି ଥିଲା ଦେ । କେଦାଚପୁରର ପ୍ରାୟ ୧୦ କୋଶ ଦୂରରେ ଦଶମଲଙ୍କ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଗାଁ ଅଛି । ଦେ ବଂଶ ସେହିଠାରେ ରହୁଥିଲେ । ଏହି ଦେ ବଂଶର ନାସୟଣପ୍ରସାଦ ଜଣେ

ପ୍ରତିକ ପାଣି ପଣ୍ଡିତ ଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ରାଜନାରାୟଣ ସ୍ୱୟଂ ଅଣାଇ
ଅସଣା ଗ୍ରାମରେ ରଖାଇଲେ ଏବଂ ସ୍ୱୟଂ ପଦବା ଦେଇଥିଲେ ।
ନାରାୟଣ ପ୍ରସାଦଙ୍କର ଗୃହ ଗୋଟି ଗନ୍ତାଳ ହୋଇଥିଲା । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ
ବଡ଼ ପୁଅର ନାମ ହେଉଛି ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ସ୍ୱୟଂ । ଏହି ସୁନ୍ଦର
ନାରାୟଣ ହେଉଛନ୍ତି ରାଧାନାଥଙ୍କର ପିତା ।

ସେହି ସମୟରେ ସୋର ଗ୍ରାମରେ ଟିକୁ ମିଆଁ ନାମକ ଜଣେ
ଭଲ ପାଣି ଶିଳ୍ପୀ ଥିଲେ । ସୁନ୍ଦରନାରାୟଣ ଏହାଙ୍କଠାରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ
ଥିଲେ । ଏହା ଛଡ଼ା ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଭଲ ଜ୍ଞାନ
ଅର୍ଜନ କରି ତାଲେଶ୍ୱର କଲଚରୀ କଟୋରୀରେ ସଦର କାନଗୋଇ
କାମ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଅନ୍ୟ ଭାଇମାନେ ମଧ୍ୟ ସରକାରୀ ଚାକିରି
କରିବାରୁ ପରିବାରର ସମୃଦ୍ଧି ବଢ଼ିଥିଲା । ଏଣୁକରି ତାହାଣୀ ଦାସୀଙ୍କ
ସହୃଦ ସୁନ୍ଦର ନାରାୟଣଙ୍କ ବିବାହ ହୋଇ ପାରିଥିଲା । ଏହି ବିବାହର
ପଳ ହେଉଛି ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜନ୍ମ ।

ଜନ୍ମକାଳ

୧୮୩୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ୨୮ ତାରିଖ ଅର୍ଥାତ୍
ଅଗ୍ଷ୍ଟିନ ୧୫ ଦିନ ୧୭୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ରାଧାନାଥଙ୍କର ଜନ୍ମ
ହୋଇଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଅଙ୍କରେ ଏହା ହେଉଛି ସମକ୍ରମ ଦେବଙ୍କ
୩୯ ଅଙ୍କ ସନ ୧୨୪୭ ସାଲ କନ୍ୟା ୧୫ ଦିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଦ୍ୱିତୀୟା
ଗୁରୁବାର ସନ୍ଧ୍ୟା ୭ ଦଣ୍ଡ ।

ଅତି ଶ୍ରେଷ୍ଠବରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ମାତା ମନ୍ଦିପିବାରୁ ତାଙ୍କର
ପିତା ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଯାଜପୁର ନିବାସୀ ଶମ୍ଭୁ ସିଂହଙ୍କ କନ୍ୟାକୁ ବିବାହ
କରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ ମଧ୍ୟ ସଉତୁଣୀର ଦୁଇ ଶିଶୁ ପୁଅଙ୍କୁ ଖୁବ୍
କ୍ଷତ୍ରେ ପାଳନ କରିଥିଲେ ।

ସ୍ବାମୀନାଥଙ୍କ ପିତା ସୁନ୍ଦର ନାରାୟଣ ଖୁବ ନିରାଶ ଓ ମିଶ୍ରାସୀ
 ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ମଧ୍ୟ କବିତା ଲେଖିବାର ସକ୍ତି ଥିଲା । ସେ
 ପୁଅର ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷାପ୍ରତି ଖୁବ ଡାକ୍ଷିଣ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଦେଖିଥିଲେ ଓ ଘର
 ଚୁଟିଶାଳୀଟିଏ ବସାଇ ୨ ବର୍ଷର ଶିଶୁ ସ୍ବାମୀନାଥଙ୍କୁ ସେହୁଠାରେ
 ବିଦ୍ୟା ଅରମ୍ଭ କରାଇଥିଲେ । ଚୁଟିଶାଳୀର ଅବସ୍ଥାନ ଥିଲେ ନାରାୟଣ
 ନାଏକ । ଅବସ୍ଥାନେ ବଡ଼ ମାଡ଼ ଦେଖିଥିଲେ । ସେହୁ ଭୟରେ ଓ
 ପିତାଙ୍କର ଧମକ ଭୟରେ ସ୍ବାମୀନାଥ ଖୁବ ମନ ଦେଇ ପାଠ ପଢୁଥିଲେ ।
 ବେଶୀ ଖେଳ ବୁଲ ନ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କଠୋର ଭାବରେ
 କଟକଣା କରାଯାଇଥିଲା । ଚୁଟିଶାଳୀରେ ୩ ବର୍ଷ ପଢ଼ି ସେ ବର୍ଣ୍ଣ
 ପରିଚୟଠାରୁ ଛନ୍ଦ ପଢ଼ିବାଯାଏ ପାଇଥିଲେ । ବୟସ୍କତଃ ଏହି
 ଚୁଟିଶାଳୀରେ ଯେଉଁ ୩ଟି ବର୍ଷ ଥିଲେ ସେହୁ ସମୟରେ ତାଙ୍କର
 ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଦାନକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁଙ୍କର କାବ୍ୟମାନ ପ୍ରତି ପ୍ରବଳ
 ଅଭିମତ ଜନ୍ମିଥିଲା ଯାହାକି ତାର ଜୀବନ ତାଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁ ଭର
 ରଖିଥିଲା । ଏହା ଛଡ଼ା ଏହି ଚୁଟିଶାଳୀରେ ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପ ଶିକ୍ଷା ଖୁବ
 ନିରାଶ ହୋଇ ପାରିଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷା

ଚୁଟିଶାଳୀ ପାଠ ସେଷ କରି ସ୍ବାମୀନାଥ ସୋରଠାରେ
 ନବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମଧ୍ୟ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱାକୁଲର ସ୍କୁଲରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଏହି
 ସ୍କୁଲଟି ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଜନ୍ମଗ୍ରାମ
 କେଦାରପୁରଠାରୁ ଏକ ମାଇଲ ଦୁରରେ ଥିଲା । ଏଠାରେ ପଢ଼ିତ
 ଥିଲେ ସଦାଶିବ ନନ୍ଦ । ଏ ମହାଶୟ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାରେ ପ୍ରବୀଣ
 ଥିଲେ । ସ୍ବାମୀନାଥ ଏହାଙ୍କଠାରୁ ସଂସ୍କୃତ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଥମ ପରିଚୟ
 ପାଇ ସେଥିପ୍ରତି ଅନୁଷ୍ଠାନ ହୋଇଥିଲେ ।

ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ଓ ଜାବନରେ ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ହୋଇ ପ୍ରତି ଶତ ଧର ଧର ସ୍ବାଧୀନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରଦାନ କରାଗଲା ଅସିଥିଲେ; ମାତ୍ର ପିଲାଦିନର ବିଦ୍ୟାଳୟ ବୋଲି ସେ ଫୋଟୋରେ ପ୍ରବେଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ଡେକରେ ନ ବସି ସବୁବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ବେଶରେ ବସି ପ୍ରଦାନ କାମ କରୁଥିଲେ ।

ସ୍ବାଧୀନାଧିକାର ଜନ୍ମର ପ୍ରାୟ ୧୯୫୧ ପରେ ତାଙ୍କର ସାନ ଭାଇ ପଦ୍ମନାଥ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ । ଏହାର ବର୍ଷକ ପରେ ତାଙ୍କର ମା' ମରଗଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ଅତି ଶେଷରେ ପରେ ୨ୟ ଥର ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଏହି ବିବାହ ପରେ ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ଓ ପଦ୍ମନାଥ ନାମକ ଦୁଇ ପୁଅ ଓ ସ୍ବର୍ଣ୍ଣମୟୀ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ଝିଅ ଜନ୍ମିଥିଲେ । ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ପିଲାଦିନୁ ମାତୃଭକ୍ତି, ବିନୟୀ, ନମ୍ର ଓ ସହୃଦୁ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ମନରେ ଛଦକପଥ ନ ଥିଲା ଏବଂ ସେ କେହି ତାଙ୍କୁ ସହକରେ ଭୁଲୁଥିବା ଦେଖି ପାରୁଥିଲେ । କେହି ତାଙ୍କୁ କଟୁକଥା କହିଲେ ସେ ନୀରବରେ ତାହା ସହ୍ୟ ନେଉଥିଲେ । ପିଲାଦିନୁ ସେ ପିତା ଓ ଅଙ୍ଗୁଳି ଶାଖରେ ବସି ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ, ମହାଭାରତ ଓ ଅନ୍ୟ ପୁରାଣମାନ ଶୁଣିବାକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ ।

ସୋର ମଧ୍ୟ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲର ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ୁଥିଲା ବେଳେ ସ୍ବାଧୀନାଧିକାରୀ ବଡ଼ କଠିନ ସେବା ହୋଇଥିଲା । ପିତା ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ପୁଅର ଚିକିତ୍ସା ନିମିତ୍ତ ବାଲେଶ୍ବର ନେଇ ଆସିଲେ ଏବଂ ୧୯୫୩ ବର୍ଷରେ ତାଙ୍କୁ ବାଲେଶ୍ବର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ଣ୍ଣା କରାଇ ଦେଲେ । ଏଠାରେ ପଢ଼ୁଥିଲା ବେଳେ ସ୍ବାଧୀନାଧିପତ୍ୟ ଜଣେ ମୁସଲମାନ ଶିକ୍ଷକଠାରୁ ପାଠସା ଓ ଉତ୍କଳ ଭାଷା ଭଲ କରି ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ପୁରୀ ବାଲେଶ୍ବରରେ ହାଇ ସ୍କୁଲ ନ ଥିଲା । ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲର ସ୍କୁଲରେ ଅତି ଅଳ୍ପ ମାତ୍ର ଇଂରେଜି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା । ୧୮୫୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ

ନବେମ୍ବର ମାସରେ ଜିଲ୍ଲା ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଏବଂ ଜାହାଜ କାଗିଡ଼ନ ବନ୍ଧୁ
ସାହେବଙ୍କ ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟାରେ ବାଲେଶ୍ଵରରେ ହାଇସ୍କୁଲ ବସିଥିଲା ।
ଏହା ପୂର୍ବରୁ ଚକ୍ରୋତ୍ତମ କୌଣସି ଛାତ୍ର ଦୁର୍ଘଟକୁ ଯାଇ ଇଂଲେଣ୍ଡ ଶିକ୍ଷା
ଅରୁଥିଲେ । ସ୍କୁଲ ଅବସ୍ଥା ଦିନଠାରୁ ଏଠି ସେଠି ନନ୍ଦ ୧୮୭୩କୁ
ଉପସ୍ଥିତ ଗୃହକୁ ଉଠି ଅସିଲା । ରାଧାନାଥ ୧୮୫୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଅସି
ଏଠାରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇଥିଲେ । ଥରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନାମକ ଜିଲ୍ଲା ମେଡିକାଲ
ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅସି ଜ୍ୟାମିତ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏକ ପ୍ରଶ୍ନ
କରିଥିଲେ । ଏକମାତ୍ର ରାଧାନାଥ ତହିଁର ସମାଧାନ କରିବାରୁ
ସାହେବ ୪୨°ଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ଦେଇଥିଲେ । ରାଧାନାଥ ସାହିତ୍ୟ, ଗଣିତ,
ସଂସ୍କୃତ ସଜ୍ଞଥିବର ମେଧାବୀ ଥିଲେ ବୋଲି ନିଜର ଉପର ଶ୍ରେଣୀ
ଛାତ୍ରଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଟପି ଯାଇଥିଲେ ।

୧୮୭୩ ସାଲ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷାରେ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର
ପେଟେ ଛାତ୍ର ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ପାଶ୍ କରିଥିଲେ
ମୋଟେ ୩ ଜଣ । ରାଧାନାଥ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପାଶ୍ କରି ୧୪ ଟଙ୍କା
ବୃତ୍ତି ପାଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ସବୁପାଠ
ଶିକ୍ଷକ ବଙ୍ଗାଳୀ ଥିଲେ । ୧୮୫୮ ସାଲରେ ଦୁଇ ଜଣ ଓଡ଼ିଆ ଶିକ୍ଷକ
ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିରୁ ଜଣେ ହେଉଛନ୍ତି ଗୌରୀଶଙ୍କର ରାୟ ଏବଂ
ଅନ୍ୟ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଅତ୍ତିବାଣ ନନ୍ଦ । ଏହି ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମାତ୍ର ଭୟରେ
ରାଧାନାଥ ମୁଖ୍ୟବୋଧ ବ୍ୟାକରଣ ଓ ଅନ୍ୟ କୋଷ ମୁଖ୍ୟ କରିଥିଲେ ।

ଛାତ୍ର ଜୀବନରେ ରାଧାନାଥ ଏବେଦୁର ଅଡ଼ମ୍ବରଶୂନ୍ୟ
ଥିଲେ ଯେ ଶକ୍ତିଏ ଗୃହର ପକାଇ ଖାଲି ଗୋଡ଼ରେ ସେ ସ୍କୁଲକୁ
ଯାଉଥିଲେ । ୨ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିବା ବେଳେ ସେ ପଢ଼ିଲା କରି କୁତା
ପିଇଥିଲେ । ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ପଢ଼ିଲେ ମହାରାଜା ବୈକୁଣ୍ଠ ନାଥ ଦେ
ଏବଂ ସୁନହଟର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କମିସନାର ପୁତ୍ର ରାଜନାରାୟଣ ଦାସ ।

ଅମ ଦେଶରେ ସେତେବେଳେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ କରବା
ଲୋକ ମୁହଁମେୟ ଥିଲ । ଲୋକ ଭାବୁଥିଲ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍
କରିବା ଗୋଟାଏ ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନା ଏବଂ ସେପରି ପାଣ୍ କରିବା ବ୍ୟକ୍ତି
ଅସାଧାରଣ ମହାପୁରୁଷ । ଗ୍ୟାନାଥ ପେର୍ଜି ବର୍ଷ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍
କରିବାର ଚିନ୍ତା ପୂର୍ବବର୍ଷ ଜାଣି ବଙ୍ଗାଳୀ ଯୁବକ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ କରି
କଲିକତାରୁ ବାଲେଶ୍ଵରକୁ ଡୁଙ୍ଗାୟ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ଆସିଥିଲ ।
ହେଉ ମାତ୍ର ଏବଂ ସେବେଶ ମାତ୍ର ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ କରୁଥିଲ ।
ଏ ପ୍ରଥା ନୂଆ ଚାଲି ଯାଇଥିଲା । କଚେରୀ ଅମଲମାନେ ମନେ କଲେ
ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ ନଜାଣି କେତେ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ । ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ
କଚେରୀର ଅମଲ ମୋହରୀର ଆଦି ସମସ୍ତ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ ବାବୁକୁ
ଦେଖିବାକୁ ମାତ୍ରରୁ ବସାଦର ସାମନାରେ ରୁଣ୍ଡ ହୋଇଥିଲ ।
ବାବୁଟି ପିଣ୍ଡାକୁ ଦାହରନ୍ତ୍ର ଶତ ଶତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ
ଦେଖିବାକୁ ଦଶନ କଲେଲି ତାକୁ ଚାହିଁ ହେଉଥିଲେ । ୪ ଦିନଯାଏ
ଏପରି ଭାବୁ ଲାଗିଥିଲା । ଏମିତି ଦିନ ମଧ୍ୟ ଏ ଦେଶରେ ଥିଲା ।
ତହିଁର ବର୍ଷ ଏହି ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ଚାଲିଯିବ କଲିକତା
ପଠାଗଲା । ପରୀକ୍ଷାରେ ସେ ପାଣ୍ କରୁଥିଲ ବୋଲି ଶବ୍ଦର ଫସତ-
ବେଳେ ବାଲେଶ୍ଵରରେ ପହଞ୍ଚିଲା ସେତେବେଳେ ସେଠି ବହଳ
ପଡ଼ିଗଲା । କଚେରୀ ଅମଲମାନେ କୁହାକୁହୁ ହେଲେ ଅମ ସୁନ୍ଦର
ବାବୁଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପ୍ରାୟ ପେତେବେଳେ ପାଣ୍ କଲ ସେତେବେଳେ
ଜଣା ହେଉଛି ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାଣ୍ କରିବା କିଛି ବଡ଼ କଥା ନୁହେଁ ।

ଏହା ପରେ ଏଫ୍. ଏ. ପଡ଼ିବାକୁ ଗ୍ୟାନାଥକୁ କଲିକତା
ପଠାଗଲା । ଯାତ୍ରାରେ ମୁରବା ହୋଇ ଗଲେ ତାଙ୍କର ସାନ କାକର ।
ସେତେବେଳେ ବାଲେଶ୍ଵରଠାରୁ କଲିକତାକୁ ବଳିଦା ଗାଡ଼ରେ
ଯିବାକୁ ଶାସ୍ତ୍ରଦିନ ଲାଗୁଥିଲା । ଅସଂଖ୍ୟ ନଦୀ ନାଳ, ବାହୁଆ ବାଟ,

ଶ୍ଵେତ ଚକ୍ରରେ, ବାଦ୍ରା ଶୁକ୍ଳରେ ଶୁକ୍ରା ବିପଦସମ୍ଭବ ଥିଲା ।
 ୧୪୩୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ବର୍ଷର ପିଲା ଶୁଧାନାଥକୁ ନେଇ କଟକର ରମାନାଥ ବାବୁ
 ଏହି ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ କଲିକତାରେ ପହଞ୍ଚି ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ଗୋଷାଏ ବସାଘରେ
 ରହିଲେ । ତହିଁ ଅରଦିନ ସକାଳୁ ଦୁଇଟି ଉଠି ଦୁଇଟା ଲେଟା ଥର
 ପୋଷାପୋଷି ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ଖୋଜି ଖୋଜି ହଇରାଣ ହୋଇଗଲେ ।
 ପଡ଼ିଥିବା ଝାଡ଼ା ଫେର ଯିବା ପାହାର ଅଭ୍ୟାସ ତା ପକ୍ଷରେ
 ପାଶୋନ । ଘରର ଝାଡ଼ା ଫେରବା ଭାରି ଅତ୍ୟନ୍ତ କଥା । କଲିକତା
 ସେତେବେଳେ ଘନବସତିମୂର୍ତ୍ତି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ ଡେଇଁ ଜୋର
 ମାନ କୋଠାଘରମୂର୍ତ୍ତି ରହିଥିଲା । ଜୋର ନିକଟରେ ପୋଷାପୋଷି
 ଯିବାପାଇଁ ନିରାଶ ହୋଇ ଜାଗା ନ ଥିଲା । ଶୁଧାନାଥ ପ୍ରତିଦିନ
 ସକାଳୁ ମଳତ୍ୟାଗ କରିବା ପାଇଁ ବହୁତ ଦୂରକୁ ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ
 ହେଉଥିଲେ । ଏଣୁକରି ଏତେ ବାଟ ଚାଲି ଚାଲି ବସାକୁ ଫେରି
 ସମା ସୁତରା ହୋଇ ଶିଅ ପିଅ ଶେଷ କରିବାକୁ ପୁର ସକାଳ
 ଟଳିଟି କଟି ଯାଉଥିଲା । ଫଳରେ ସେ ଜ୍ଵାଳୁ ନିୟମିତ ସମୟରେ
 ଯାଇ ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ଏହୁ ପାଇଶାନା କଷ୍ଟରୁ ଚୋ ପାଇବାକୁ
 ହେଲେ ସ୍ଵତନ୍ତ୍ର ବସାଘର ଦରକାର । ଏହାପାଇଁ ବେଶୀ ଉଡ଼ା ପଡ଼ିବା
 କଥା । ଶୁଧାନାଥଙ୍କ ବେଶୀ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବା ସଙ୍ଗେ ନ ଥିଲା ।
 ଅତିଏବ ସେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କଷ୍ଟ ଚାଲୁଥିଲେ । ମଳମୂତ୍ର ବେଗ ରୁକି
 କରି ଯାଉ ତାଙ୍କର ସ୍ଵାସ୍ଥ୍ୟ ଖରାପ ହୋଇଗଲା, ଯେ ନାଳବନ୍ଧୁ ଝାଡ଼ାରେ
 ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଇଥିଲେ । ଏସବୁ ସ୍ଵେଚ୍ଛାରେ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ କଲିକତାରେ
 ରହିବା ସମ୍ଭବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଭଲ ଶିଖାର ସବୁ ଅଣା
 ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବାଟଲଣ୍ଡର ଫେରି ଆସିଲେ ।

ଶୁଧାନାଥ ଏହି ଏ. ପଡ଼ିବା ପାଇଁ କଲିକତା ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି
 କଲେଜରେ ନାମ ଲେଖାଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ପ୍ରେସିଡେନ୍ସି

କଲେଜରେ ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର ସେନ୍, ରମେଶଚନ୍ଦ୍ର ଦତ୍ତ, ସୁବ୍ରହ୍ମଣ୍ୟ
 ଦାନାଜି, ଅନନ୍ତମାହନ ବାସୁ, ସାବିତ୍ରୀ ଚରଣ ମିଶ୍ର, ଗୁରୁଦାସ
 ଚୌଧୁରୀ ପ୍ରଭୃତି ଯୁବକମାନେ ଉକ୍ତ କଲେଜର ଛାତ୍ର ଥିଲେ । ଏମାନେ
 ସମସ୍ତେ ପରେ ଭାରତର ରାଜନୀତି, ସାହିତ୍ୟ ଏବଂ ସରକାରୀ କର୍ମରେ
 ଖୁବ ବଡ଼ ବଡ଼ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ଭିତରୁ ଅନେକଙ୍କ
 ସହିତ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ପରଚୟ ଓ ବନ୍ଧୁତା ଜନ୍ମିଥିଲା ।
 ସେ ଅତି ଅଳ୍ପକାଳ କଲିକତାରେ ଛାତ୍ର ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ
 ସେଠାକାର ସଂସ୍କୃତି ଏବଂ ଗଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ତାଙ୍କର ତରୁଣ ପ୍ରାଣରେ
 ଭଲ ଭାବରେ ଛାୟାପାତ କରୁଥିଲା । ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ସେମାନଙ୍କ
 ଭିତରୁ କେତେଜଣଙ୍କ ସହିତ ରାଧାନାଥ ପୁଣି ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସିଥିଲେ ।
 କେବଳ ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ତାଙ୍କର ସହପାଠୀ ଥିଲେ ଏବଂ
 ପରେ ଦୁର୍ଘଟିତା ଦେଶସ୍ପର୍ଶିଙ୍କ କବି ହୋଇ ପାରିଥିଲେ ।
 ନବୀନଚନ୍ଦ୍ର ସେନ ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତ୍ବର ମୁଖ୍ୟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ
 ଗୋଟିଏ ସ୍ତରର କବିତା ଦ୍ବାରା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା କରାଇଥିଲେ ।

ବେମାର ଅବସ୍ଥାରେ କଲିକତାରୁ ଫେରିଆସି ରାଧାନାଥ
 ଅନେକ ଦିନଯାଏ ଶଯ୍ୟାଶାୟୀ ରହୁଲେ । ସେ ଅତ୍ୟଧିକ ଦୁର୍ବଳ
 ହୋଇ ପଡ଼ି ଥିଲେ ବୋଲି ପଡ଼ାପଡ଼ି ଏକାବେଳେ ଛାଡ଼ି ଦେବାକୁ
 ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ତାଙ୍କର ପିତା ବଡ଼ ଅଶ୍ରା କରୁଥିଲେ ଯେ ପୁଅ ଉଦ୍‌ଘୋଷା ପାଇ
 ଘରକୁ ଫେରିବ । ବଡ଼ ସରକାରୀ ହାକିମ ହୋଇ ବଣ ଉତ୍କଳ
 କରିବ । ପିତାଙ୍କ ଏହି ବାସନା ମନରେ ମରଗଲା ଏବଂ ପ୍ରଧାନ ଚିନ୍ତା
 ହେଲା ପୁଅକୁ କିପରି ରୋଗମୁକ୍ତ କରିବେ ।

ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ ରୋଗ ଭୋଗି ଭୋଗି ରାଧାନାଥ
 ଶେଷକୁ ଅରୋଗ୍ୟ ହେଲେ । ସେତେବେଳକୁ କଟକଠାରେ

ଏହା ଏ. କ୍ଳାସ ପିଟିଆଏ କିନ୍ତୁ ପୁଅକୁ କେତେର ରଖାଇ ପାଠ ପଢ଼ାଇବା ଖର୍ଚ୍ଚ ଯୋଗାଇବା ପିତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ ଥିଲା । ପାଠ ପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଚାଲିଲେ ସରକାରୀ ବୃତ୍ତି ଟଙ୍କା ଦେ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା ।

ଏହି ସମୟକୁ କଟକ ଜିଲ୍ଲା ଗୃହାପାଳ ଗ୍ରାମଦାସୀ ଜଗନ୍ନାଥନ ରାୟ ଦୁଗ୍ଗଲ କଲେଜରୁ ଫିନାନ୍ସିଆଲ୍ ପାସ କରି କଟକକୁ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ହୋଇ ଅସିଥିଲେ । ସେ ଅଗରୁ ଗ୍ରାମନାଥକୁ ବୁଲିମାନ ଛାଡ଼ି ବୋଲି ଜାଣିଥିଲେ । ଚଉପା ଅଭାବରୁ ତାଙ୍କପରି ପିଲା ପଢ଼ିପାରୁ ନାହିଁ ଦେଖି ଜଗନ୍ନାଥନ ବାବୁ ତାଙ୍କ ନିଜ ଘରେ ରଖି ସମସ୍ତ ଖର୍ଚ୍ଚ ଯୋଗାଇ ପଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ । ସମ୍ମତରେ ସେ ଥିଲେ ଗ୍ରାମନାଥଙ୍କର ପିତୃପା ପୁଅ ଭାବେ । ଗ୍ରାମନାଥଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିବାର ଏକାନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ଥିଲା ମାତ୍ର ନିଜ ପରିବାରର ଅର୍ଥକ୍ଷେପ ଦେଖି ସେ ପଢ଼ିବା ଆଶା ଏକାବେଳେକେ ଛାଡ଼ି ରୁକିଣ କରିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ହେତୁକେ ସେଇଗାର କରି ବୁଢ଼ା ବାପକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ଏହାକୁ ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା ।

ଅଳ୍ପ କେତେଦିନ ପରେ ବାଟଲେଶ୍ୱର ସ୍କୁଲରେ ଭୃତୀୟ ଶିକ୍ଷକ କାମ ଖାଲି ହେଲା । ଗ୍ରାମନାଥ ଚେହେଳି କାମଟି ଯୋଗାଡ଼ କରି ନେଇ ଥିଲେ । ଉପରେ ଯେଉଁ ଜଗନ୍ନାଥନ ବାବୁଙ୍କ ଡେପୁଟି କୁଡ଼ାଗଲା, ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପର ଉପକାରୀ ଓ ଦେଶପ୍ରେମିକ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ସେ ଓଡ଼ିଶାର ବହୁବିଧ ଉନ୍ନତକର କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ । କଟକର ବ୍ରାହ୍ମ ମନ୍ଦିରଟି ତାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ ।

ଶିକ୍ଷକତା

୧୮୭୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମଇ ମାସ ପହିଲାରେ ଗ୍ରାମନାଥ ମାତ୍ର ୧୯।୧୭ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବାଟଲେଶ୍ୱର ସ୍କୁଲରେ ମାସିକ ଟଙ୍କା ଦେବତନରେ

ତୃତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ବର୍ଷ ଜୁନ ମାସ ଶେଷକୁ
 ଉକ୍ତ ପଦରେ ପ୍ରାୟୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସ୍କୁଲରେ ୫ ଜଣ
 ଶିକ୍ଷକ ଥିଲେ । ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଗଙ୍ଗାଧର ଅଗ୍ରୱାଲ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ୪୧୦ ଟଙ୍କା
 ଏବଂ ସବୁ ନିମ୍ନ ବେତନ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ପଢ଼ିବା ଅର୍ଥପାଣି ନଦ ମାସିକ
 ୪୨୦ ଟଙ୍କା ମାତ୍ର । ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାରୀଙ୍କ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଶିକ୍ଷକରୂପେ ପାଇ
 ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ଶୁଦ୍ଧ ସମୁଦ୍ଧ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର କ୍ଷୀନବୁଦ୍ଧି ନିମିତ୍ତ
 ତାଙ୍କୁ ନାନାଦି ଭଲ ଭଲ ବହି ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାରେ
 ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାରୀ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁଥିଲେ । ଏହିପରି
 ଦୁର୍ଦ୍ଦେ ଦୁର୍ଦ୍ଦେଶର ଶୁଦ୍ଧ ଅନୁରକ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାରୀ
 ଶିକ୍ଷକତା କବିବାର ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରେ ଓଡ଼ିଶାରେ କରାଳ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ନଷ୍ଟ
 କରିଥିଲା । ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ ଦେଶର ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ଲୋକ ଖାଇବାକୁ
 ନ ପାଇ ମରିଯାଇଥିଲେ । ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ
 ପ୍ରବନ୍ଧ ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ କଲିକତାର ବିଷ୍ଣୁଚାନ୍ଦ ଇଂରେଜୀ ସମ୍ବାଦପତ୍ର
 ହିନ୍ଦୁ ପେଟ୍ରିକ୍ୟୁଲରେ ଛପାଉଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଲେଖା ଯୋଗୁ ସରକାରୀ
 ମହଲରେ ଚେଳ ପଡ଼ି ଯାଇଥିଲା । ବାଲେଶ୍ୱରର ଦୋନାନ୍ତନ
 ମେଜେଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ବହୁ ଅନୁସନ୍ଧାନ ପରେ ପତ୍ର ଲେଖକ ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ
 ବୋଲି ଜାଣିପାରି ତାଙ୍କ ଉପରେ ରାଗିଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ମେଦିନୀ-
 ପୁରକୁ ବଦଳିକରାଇ ଦେଇଥିଲେ । ମେଦିନୀପୁରଠାରୁ ସୁଦ୍ଧା
 ଗଙ୍ଗାଧର ବାବୁ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାରୀ ବାବୁଙ୍କୁ ବିଦ୍ୟାନୁଷ୍ଠାନରେ ଉପାଧି
 ଦେଇଥିଲେ ।

ନଅଜ୍ଞ

ପୁରୀର ଠାକୁର ରାଜା ତୃତୀୟ ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱରେ
 ୯ ଅଙ୍କରେ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଘଟିଥିଲା ବୋଲି
 ଓଡ଼ିଶାରେ ଏହାକୁ ନଅଜ୍ଞ କହୁଥାନ୍ତି । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର କରାଳତାରେ

ପ୍ରଥମ ସରକାରୀ ହାକିମମାନେ ବିମୁକ୍ତ ହୋଇ ପାଇଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରତିକାର କରିବାରେ ବିଳମ୍ବ ଘଟିଥିଲା । ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର ଉନ୍ମାଦହତା କଥାରେ କହୁ ହେବ ନାହିଁ । ରାଧାନାଥ କହୁଥିଲେ ଯେ ସେ ନିଜ ଦେଖିଥିଲେ ଜଣେ ୧୫୧୭ ବର୍ଷର ବାଳକ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମୂର୍ଦ୍ଦାରର ହାତଟିଏ ଧରି କଥା ଗୁରୁକରିଥିଲା । ଏହି ଦୁର୍ଭିକ୍ଷରେ କହୁ ନରନାଶ ଅତୀତରେ ପଶିପାଇଥିଲେ ଅବା ପେଟ ବିକଳରେ ଖୁବ୍‌ଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ପୁଅର ମାଂସ ଖାଇବା ଘଟଣା ଏହି ନଅଜଣରେ ଦେଖାପାଇଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟାନୁରାଗ

ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ବଡ଼ ହେଲା ପରେ ରାଧାନାଥ ଦୁଇ ଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ବିବିଧ ପୁସ୍ତକ ପାଠରେ ମନ ପ୍ରାଣ ତାଳି ଦେଇଥିଲେ । ସେ ଏଫ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଘଟଣା ଛାଡ଼ି ଭବିଷ୍ୟତଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲା-ବେଳେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଙ୍ଗଳା କାବ୍ୟ କବିତାମାନ ଏବଂ ଇଂରେଜ କବି ଚପର, ସେକ୍ସପିୟର, କାଉପର, ମିଲଟନ୍, ବାଇରନ୍, ଶେଲ୍ସ, ଟେନିସନ୍ କାବ୍ୟ ନାଟକ ପ୍ରଭୃତି ଭଲ ଭାବରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ସେ ନିଜ ବଙ୍ଗଳାରେ ସାନ ସାନ ପଦ୍ୟମାନ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବାଲେଶ୍ଵର ସ୍କୁଲକୁ ପଶ୍ଚିତ କାମ ପାଇ ଶ୍ରୀ ସଦାଶିବ ନନ୍ଦ ଆସିଥିଲେ । ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ଗୁଡ଼ମତେ ସଂସ୍କୃତ ଶିକ୍ଷା କରି ଶକୁନ୍ତଳା, ମେଘଦୂତ ପ୍ରଭୃତି ବହି ପଢ଼ିଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ସ୍ମରଣଶକ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଗତି ବିଦ୍ୟାନୁରାଗ ଯୋଗୁ ସେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ବଡ଼ ବଡ଼ ବହି ପଢ଼ି ଅସ୍ମର କରି ନେଉଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥ ବାଲେଶ୍ଵର ସ୍କୁଲରେ ଶିକ୍ଷକତା କାମ ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ ଦାମୋଦର ପ୍ରସାଦ ଦାସ ନାମକ ଜଣେ ଉତ୍ସାହୀ

ଯୁବକ ନିଜ ଘରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ଛପାଖାନା ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାନ ଲଇକ୍ରେସି ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ସେଥିର ପ୍ରାୟ ଦେଢ଼ ହଜାର ଭଲ ବଡ଼ ସଂଗ୍ରହ ହୋଇଥାଏ । ଛପାଖାନାରୁ ଶ୍ରେୟ ଶୁଦ୍ଧ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି । ପତ୍ରିକାର ନାମ ଥିଲା ସମ୍ବାଦବାହୁକା ଏବଂ ପ୍ରେସଟିର ନାମ ଥିଲା ଝଲ୍ଲ ପ୍ରେସ । ଦାମୋଦର ବାବୁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କଠାରୁ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେଉଳି ଲଇକ୍ରେସି ଓ ପ୍ରେସଟି କିଣି ନେଇଥିଲେ ।

ଦାଲେଶ୍ୱରଠାରେ ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲା ବେଳେ ଦାମୋଦର ଦାସ, ପଙ୍କଜ ମୋହନ ସେନାପତି, ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ, କୁମାର ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେଉଳି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଯୋଗୁଁ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ଧାନ୍ତତ୍ୟ ପ୍ରତି ପ୍ରବଳ ଅକର୍ଷଣ ଜନ୍ମିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଅଭି୍ୟନ୍ତ୍ର ଯତ୍ନ ସହିତ ଏହିସବୁ ପ୍ରାଚୀନ କାବ୍ୟମାନ ପାଠକର ଚର୍ଚ୍ଚାର ସରଫତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ରାଧାନାଥ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ବଙ୍ଗଳାରେ ବସିତା ଲେଖିଥିଲେ । ଦାଲେଶ୍ୱରରେ ସେତେବେଳେ ଜନ୍ମ ଗମସ୍ତ ସାହେବ ମେଜେଷ୍ଟ୍ରେଟ ଥାଆନ୍ତି । ସେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଖୁବ୍ ଭଲ ପାଉଥିଲେ । ସେ ଥରେ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଦୁଃଖ କରି କହିଥିଲେ ଯେ ପଙ୍କଜ ମୋହନ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କେହି ଓଡ଼ିଆ ଲେଖକ ଦାଲେଶ୍ୱରରୁ ବାହାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏହି ଉକ୍ତି ଶୁଣି ରାଧାନାଥଙ୍କର ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖା ଲେଖି କରିବା ପାଇଁ ଅଗ୍ରହ ଜନ୍ମିଥିଲା । ରାଧାନାଥଙ୍କର ତତ୍କାଳୀନ ଲେଖାମାନ ଉତ୍କଳ ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା; ମାତ୍ର ସରକାଙ୍କେ ବିରୁଦ୍ଧରେ କଡ଼ା ଲେଖା ବାହାରିବାରୁ ଉକ୍ତି ପତ୍ରିକା ୧୮୮୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବନ୍ଦକରି ଦିଆଯାଇଥିଲା ।

ପୁରୀ ବଦଳ

ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ କାଳ ବାଲେଶ୍ଵର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ଦ୍ଵିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ କାମ କରି ରାଧାନାଥ ପୁରୀ ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର ଦ୍ଵିତୀୟ ଶିକ୍ଷକ ପଦକୁ ଉଲ୍ଲୀଭ ହୋଇଥିଲେ । ଏହା ୧୮୭୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଜାନୁଆରୀ ମାସରେ ଘଟିଥିଲା । ସେହୁ ବର୍ଷ ଦଶେଇ ଛାତ୍ର ଭାବରେ ତପ ଏମ୍. ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ପାସ୍ କରୁଥିଲେ । ନିଜର କାମ ଛଡ଼ା ଏହି ପରୀକ୍ଷା ପାଠ ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଅତିରିକ୍ତ ପଢ଼ାଣ କେବଳ ପଢ଼ିବାରୁ ସେ କଠିନ ସ୍ଥିତିରେ ପଡ଼ିଗଲେ । ସେତେବେଳେ ପୁରୀର ସିଭିଲ୍ ସର୍ଜନ ଥିଲେ ଡ଼ା. ଅର୍ଥ ସାହେବ । ଏହି ସାହେବ ପରେ କଟକକୁ ଅସି ଡ଼ା. ଅର୍ଥ ସ୍କୁଲ ନିଜ ଖର୍ଚ୍ଚରେ ନିର୍ମାଣ କରି ଦେଇଥିଲେ । ଡ଼ା. ଅର୍ଥ ସାହେବଙ୍କ ସାହି ପିତୃକଟ ଲେବର ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ୧୮୭୯ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ୪ ମାସର ଛୁଟି ମିଳିଥିଲା । ପୁରୀଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟତମ ଛାତ୍ର ଥିଲେ ମଧୁସୂଦନ ରାଉ । ସେତେବେଳେ ଦୁହେଁ ମିଳି ସାହୁଦ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା କେବାର ସୁଯୋଗ ପାଇଥିଲେ । ଥରେ ହେଡ଼ ମାଷ୍ଟରଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ମାତ୍ର ଖାଇଥିବାରୁ ମଧୁସୂଦନ ପ୍ରମୁଖ କେତେ ଜଣ ଛାତ୍ର କୁଣ୍ଠେଇବେଶ୍ଵ ସାହୁର ଏକ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥାନରେ ଟେକା ସଂଗ୍ରହ କରୁଥିଲେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥିଲା ହେଡ଼ ମାଷ୍ଟର ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ବୁଲିଗଲେ ତାଙ୍କୁ ଟେକା ପିଇିବେ । ଦେବ ଯୋଗକୁ ସେଦିନ ହେଡ଼ ମାଷ୍ଟର ସେବାଟେ ଗଲେ ନାହିଁ, ଗଲେ ରାଧାନାଥ । ସେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଦୁଃଖ ଶାନ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଏହି ମଧୁସୂଦନ ପରେ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଶେଷକୁ ଓଡ଼ିଶାର ସ୍କୁଲ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଭଗବତ ଭକ୍ତି ଦେଖି ଏବଂ ଧର୍ମମୂଳକ ଲେଖାମାନ ପଢ଼ି ଲେକେ ତାଙ୍କୁ ଭକ୍ତବଦ୍ଧ ବୋଲି ପଦ ଦେଇଥିଲେ । ମଧୁସୂଦନ ଓ ରାଧାନାଥ କଟକ ଦାଲୀଗଳରେ ପାଖାପାଖି ଘର କରି ରହୁଥିଲେ ।

ଏବଂ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନ ସମାପ୍ତ ପାଖାପାଖି କଟକ ସଡ଼ାଗାରୀରୁ ଶୁଣାନରେ
ଗହୁଅଛି ।

ପୁରୀରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଭଡ଼ାଘରର ରାଧାନାଥ ରହୁବାକୁ
ଯାଇ ମହା ବିପଦରେ ପଡ଼ିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦିନ ତାଙ୍କ ଭ୍ରାତା ଜଳଖିଆରୁ
ହାଡ଼ ଗୋଡ଼ାଉଲା । ଏହା ଏକ ଭୌତିକ କାଣ୍ଡ ଥିଲା । କେବଳ
ମହାପ୍ରସାଦ ଅଣି ଖାଇଲେ ସେଥିରୁ ହାଡ଼ ଗୋଡ଼ାରୁ ନ ଥିଲା । ଯେତେବେଳେ
କିଛି ଓ ସରକାରୀ ହୋଇ ରୋଷାଇ କଲେ ମଧ୍ୟ ଭ୍ରାତାରୁ ହାଡ଼ ଗୋଡ଼ାରୁ
ଥିଲା ଗୋଲି ରାଧାନାଥ ଅନେକ ସମୟରେ ଖାଇବାକୁ ପାଉନଥିଲା ।
ଏହି ଭୌତିକ ଘଟଣାରେ ପୁରୀ ସହରରେ ବଡ଼ ଚଢ଼ଳ ପଡ଼ିଯାଇ
ଥିଲା । ଏହି କାଣ୍ଡ ଦୁଇ ମାସ ଯାଏ ଚାଲିଥିଲା ।

ପୁରୀ ସ୍କୁଲର ଲାଇବ୍ରେରୀ ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାରେ ସବୁଠାରୁ
ବଡ଼ ଥିଲା । ସେଥିରେ ଥିବା ସମସ୍ତ ଭଲ ଭଲ ବନ୍ଦୁକା ଓ ଇଂରାଜୀ
ବହି ରାଧାନାଥ ପାଠ କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ଉକ୍ତ ଲାଇବ୍ରେରୀ ଚାଲି ଘରର
ଥିବାରୁ କଟକୀ ବଣ୍ଟାକାର ତାହା ବଦଳାଇ କରି ଖୋଜି ଦେଇଥିଲା ।

ପୁରୀରେ ଥିଲାବେଳେ ରାଧାନାଥ ଦୋଷଟି କଲେଜର ପଢ଼ି
ନିମିତ୍ତ ଅଇନ ପରୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ଅଇନ ହେମାନ
ପଢ଼ିଥିଲା । ଏହି ଅବସରରେ ପରୀକ୍ଷା ପଳରୁ ତାଙ୍କୁ ଶ୍ରେୟବେଶ
କରିଥିଲା । ଏଥିନିମିତ୍ତ ଛୁଟିଦିନର ଗୋଲିଶୁରରେ ବହି ଚିକିତ୍ସିତ
ହୋଇ ସେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ରୋଗ ନିମିତ୍ତ ସେ ନାସ
ସ୍ଥଳୀ ଓ ଅଫିସ ଖାଇବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥ ଏହି ଲାଇବ୍ରେରୀ ବହି ନେଇ ପଢ଼ି ନୀତିର ଜ୍ଞାନର
ସ୍ବରସର ବିସ୍ତର ବଢ଼ାଇ ଥିଲେ । ଏହି ଲାଇବ୍ରେରୀର ରାଧାନାଥଙ୍କ
ସହୃଦ ପ୍ରଥମେ ପଞ୍ଜର ମୋହନଙ୍କର ପ୍ରଗତି ବଢ଼ିଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟାଳୟର କାମ ଶେଷ ପରେ ଗ୍ୟାନାଥ ପ୍ରତ୍ୟହ ମହାବଳା
ବୈକୁଣ୍ଠନାଥଙ୍କ ବଜାରୀରୁ ଯାଇ ରାତି ୧୧୦ଟି ଯାଏ ନାନାଦି
ବିଷୟରେ ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଥିଲେ । ପୁରୁଷ କୁହାଯାଇ ଅଛି ଏହି
ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଗ୍ୟାନାଥଙ୍କର ସହପାଠୀ ଥିଲେ ମାତ୍ର ଗ୍ୟାନାଥ ତଳେ
ପ୍ରମୋଦନ ପାଇ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପାସ୍ କେବଳାରୁ ତାଙ୍କୁ ଅନ୍ତରେ
ଯାଇଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକତା କରୁଥିଲାବେଳେ ଗ୍ୟାନାଥ ସ୍ୱୟଂ କାବ୍ୟ
ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଛାନ୍ଦ ରଚନା ଶୁରୁ ଭଲ ଭାବରେ ପଢ଼ି ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି
ପାରୁଥିଲେ । ୧୮୭୧ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ଗ୍ୟାନାଥ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ
ସାନ ସାନ କବିତାମାନ ଲେଖି କବିତାଳେଖୀ ନାମ ଦେଇ ଛପାଇ
ଥିଲେ । ଏହା ସେତେବେଳେ ଚୁକ୍ତ ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲା ।
ଏହା ପରେ ସେ ଇଟାଲ୍ୟ ସୁଦ୍ଧା ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଓଡ଼ିଆରେ
ଲେଖି ଉତ୍କଳ ଦର୍ପଣ ନାମକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ।

ପଦୋନ୍ନତି

ପୁରୀରେ ଆରମ୍ଭ ରହିଲା ପରେ ସେ ବାଲୁଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲର
୨ୟ ଶିକ୍ଷକ ଭାବରେ ୧୮୭୨ ସାଲରେ ବଦଳି ହୋଇଗଲେ ।
ବାଲୁଡ଼ା ସ୍କୁଲର ବଙ୍ଗାଳୀ ଛାତ୍ରମାନେ ଓଡ଼ିଆ ମାତୃଭାଷା ପ୍ରଥମେ
ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କୁ କରୁଥିଲେ ମାତ୍ର ପରେ ତାଙ୍କର ବିନୟ ସ୍ୱଭାବ,
ପଦାବଦାର ଧରଣ ଏବଂ ସାହୁକାରୀ ଓ ଗଣିତରେ ଅତ୍ୟୁତ ପାର୍ଥକ୍ୟ
ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଦେବତା ପରି ଭକ୍ତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବାଲୁଡ଼ାରେ
୨ମାସ ରହିଲା ପରେ ତେ ସେ ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲା ସ୍କୁଲ ଡିପୋଷିଟ
ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ହୋଇ ଅସିଲେ । ମହା ସମାବେଶରେ ବାଲୁଡ଼ାର
ଛାତ୍ରମାନେ ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ସମ୍ପାଦନା କରାଥିଲେ । ତାଙ୍କର
୨୨ ତାରିଖ ୧୮୭୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଗ୍ୟାନାଥ ଡିପୋଷିଟ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର

ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କୁମାର ଦୈକୁଶୁନାଥ ଦେ
ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ତହିଁରେ ଉପଯୁକ୍ତ
ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ନ ଥିବାରୁ ସେ ସ୍ୱଧାନ୍ୟତା ଦ୍ୱାରା ସାବିତ୍ରୀ
ନାମକ ଶ୍ରେଣୀ ଏ ବହି ଲେଖାଇ ନିଜେ ଛପାଇ ଥିଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ
ପୁରୀର ଛାତ୍ର ମଧୁସୂଦନ ବୀରଲକ୍ଷ୍ମୀକୁ ଯେ ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ଆସିବାରୁ
ତୁରୁ ଶିକ୍ଷକର ପୁଣି ପ୍ରଗତି ମିଳନ ଘଟିଲା । ଏହିଠାରେ ଦୁହେଁ ମିଳି
ପ୍ରଥମ ପାଠ ନାମକ ପାଠ୍ୟ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ
ଅବଧାନ ଦାସିକା, ଉତ୍କଳ ରଚନା ଏବଂ ଅଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ସମ୍ରାଜ୍ୟରେ ସୁବିଧା ନଥିଲା କିମ୍ବା ରେଲଗାଡ଼ି
ନଥିଲା । ଗୁଲି ଗୁଲି କିମ୍ବା ଗୋରୁ ଗାଡ଼ିରେ ସ୍ୱାଧୀନାଥ ବିଭିନ୍ନ
ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କର
ବଙ୍ଗଳା କରତାବଳୀର ଯେ ଭାଗ ଛପାଇ ଥିଲେ ।

ବିବାହ

୧୮୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରେମୁଣା ଗ୍ରାମର ଚନ୍ଦ୍ରମାହନ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ
କନ୍ୟା ପରଶମଣିଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା ।
ଏହି ବିବାହର ୩ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ।
ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବିରଟ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଭାର ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କ
ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏତେବେଳେ ଜିନିଷର ମୂଲ୍ୟ କାମର ଏକ ଉଦାର
ବ୍ୟକ୍ତି ବୀରଲକ୍ଷ୍ମୀର ଜିଲ୍ଲାର କଲକତର ଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କୁ ବହୁ
ବିଷୟରେ ଉପାଦେୟ ଓ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଉପାଧିକାରୀ
ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଭାବରେ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲ କାମ କରି ବଡ଼ ବଡ଼
ହାକିମମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ।

୫ ଶେଷ କାଳ ଡିପାଟି ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର କାମ କଲ ପରେ ୨୭।୧।୧୮୭୭ରେ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର କିଏଣ୍ଟ ଜିଏସ୍‌ଏକ୍ଟର ପଦକୁ ଉଲ୍ଲୀତ ହେଲେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପରିଦ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସୁରକ୍ଷା ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ସମୂହ ଦୁର୍ଗମ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ସବୁ ରାଜ୍ୟ ଉଲ୍ଲୀ ଭାବରେ ବୁଲିଥିଲେ ।

୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ସାନ ଭଉଣୀ ପୁଣ୍ୟସ୍ୱାମୀଙ୍କର ବିବାହ କାଉସୁର ଜମିଦାର ଗୋବିନ୍ଦବଲ୍ଲଭ ବେହେରା ସହିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୋବିନ୍ଦ ବାବୁ ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ପର୍କ ବାହାଦୁର ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଉପାଧିର ସନନ୍ଦ ଦେବାପାଇଁ ୫ଟି ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦରବାର ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଦରବାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କର ଦରବାର କରିବା ଲେଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅମଳରେ ବହୁତ ବେଶୀ ହୋଇଥିବା କଥା ବଙ୍ଗଳା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବାରମ୍ବାର ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥ କିଏଣ୍ଟ ଜିଏସ୍‌ଏକ୍ଟର ଥିଲାବେଳେ ଘେର ବିଭାଗର ଶିକ୍ଷା ଡିପ୍ଟେକ୍ଟର ଥିଲେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଦକ୍ଷତାରେ ଯେ ଶୁଭ ସମୁଦ୍ଧି ହୋଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଲେଖି ତାଙ୍କୁ ପୁରୀ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର କରାଯିବେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁ ସେ ଯୁଗର ଅଧ୍ୟାପକ୍ୟ ଲେଖକ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶନାରେ ରାଧାନାଥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କ ଗହଣରେ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ତେ ବଡ଼ ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ ।

ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କୁମାର ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେ
ଗୋଟିଏ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ସ୍ଥାପନ କରିଥାନ୍ତି । ତହିଁରେ ଉପଯୁକ୍ତ
ଓଡ଼ିଆ ପାଠ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ନ ଥିବାରୁ ନିଜ ସ୍ୱଧାନାଥଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସାବିତ୍ରୀ
ନାମକ ଶ୍ରେଣୀ ଏ ବହି ଲେଖାଇ ନିଜେ ଛପାଇ ଥିଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ
ପୁରୀର ଛାତ୍ର ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବାଲେଶ୍ୱରକୁ ଯିବା ଶିକ୍ଷକ ହୋଇ ଆସିବାରୁ
ତୁରୁ ଶିଷ୍ୟଙ୍କର ପୁଣି ପ୍ରଗତି ମିଳନ ଘଟିଲା । ଏହିଠାରେ ଦୁହେଁ ମିଳି
ପ୍ରଥମ ପାଠ ନାମକ ପାଠ୍ୟ ବହି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଏହା ପରେ
ଅବଧାନ ଦାୟିତ୍ୱ, ଉତ୍କଳ ରଚନା ଏବଂ ଅଙ୍କର ଅଦର୍ଶ ପ୍ରଶ୍ନାବଳୀ
ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

ସେତେବେଳେ ରାସ୍ତାଘାଟର ସୁବିଧା ନଥିଲା କିମ୍ବା ରେଲଗାଡ଼ି
ନଥିଲା । ଗୁଲି ଗୁଲି କିମ୍ବା ଗୋରୁ ଗାଡ଼ିରେ ସ୍ୱାଧୀନାଥ ବିଭିନ୍ନ
ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କେବାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ସେ ତାଙ୍କର
ବଙ୍ଗଳା କବିତାବଳୀର ୨ୟ ଭାଗ ଛପାଇ ଥିଲେ ।

ବିବାହ

୧୮୭୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରେମୁଣା ଗ୍ରାମର ଚନ୍ଦ୍ରମାହନ ଆଦିତ୍ୟଙ୍କ
କନ୍ୟା ପରଶମଣିଙ୍କ ସହିତ ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କର ବିବାହ ହୋଇଥିଲା ।
ଏହି ବିବାହର ୩ ବର୍ଷ ପରେ ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ।
ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବିରାଟ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଭାର ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କ
ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ଏତେବେଳେ ଜିନ ବିମ୍ବ ନାମକ ଏକ ଉଦାର
ବ୍ୟକ୍ତି ବାଲେଶ୍ୱର ଜିଲ୍ଲାର କିରଟର ଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ୱାଧୀନାଥଙ୍କୁ ବହୁ
ବିଷୟରେ ଉପାଦେୟ ଓ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ଶିକ୍ଷକ ଏବଂ ଉଚ୍ଚଶାଳି
ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଭାବରେ ସେ ଖୁବ୍ ଭଲ କାମ କରି ବଡ଼ ବଡ଼
ହାକିମମାନଙ୍କଠାରୁ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରଶଂସା ଅର୍ଜନ କରୁଥିଲେ ।

୫ ବର୍ଷ କାଳ ଡକ୍ଟରଟି ଜନ୍ମପେକ୍ଟର କାମ କଲେ ପରେ ୨୬।୧।୧୮୭୭ରେ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶା ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଜଣେ ଜଣିତ ଡକ୍ଟର ପଦକୁ ଉଲ୍ଲୀତ ହେଲେ ଏବଂ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ପରିଦ୍ରମଣ କରିବା ପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ସୁବିଧା ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା । ସେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶାର ଗଡ଼ଜାତ ସମୂହ ଦୁର୍ଗମ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ସବୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉଲ୍ଲ ଭାବରେ ବୁଲିଥିଲେ ।

୧୮୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ସାନ ଭଉଣୀ ପୁଣ୍ୟସୁଧାଙ୍କର ବିବାହ କାଉପୁର ଜମିଦାର ଗୋବିନ୍ଦବନ୍ଧୁଙ୍କ ସହ ହୋଇଥିଲା । ଏହି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ୧୮୯୫ ମସିହାରେ ପଠାଣି ସାମନ୍ତଙ୍କ ସହିତ ସହ ବାହାଦୁର ଉପାଧି ପାଇଥିଲେ । ଉପାଧିର ସମୟ ଦେବାପାଇଁ କଟକ ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ଦରବାର ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ଏହି ଦରବାରକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କର ଦରବାର କରିବା ଲେଖିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଶିକ୍ଷାର ଉନ୍ନତ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅମଳରେ ବହୁତ ବେଶୀ ହୋଇଥିବା କଥା ବଙ୍ଗଳା ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବାରମ୍ବାର ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥ ଜଣେ ଜନ୍ମପେକ୍ଟର ଥିଲେବେଳେ ସେ ବିଭାଗର ଶିକ୍ଷା ଡିପେକ୍ଟର ଥିଲେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ଦକ୍ଷତାରେ ସେ ଶୁଭ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କୁ ଲେଖି ତାଙ୍କୁ ପୁରୀ ଜନ୍ମପେକ୍ଟର କରାଗଲା । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁ ସେ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଲେଖକ ଓ ପଣ୍ଡିତ । ତାଙ୍କର ପ୍ରବେଶନାରେ ରାଧାନାଥ ବଡ଼ ବଡ଼ ଓଡ଼ିଆ କାବ୍ୟ ଲେଖିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁଙ୍କ ଗହଣରେ ରାଧାନାଥ ଓଡ଼ିଶାର ତେ ବଡ଼ ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ବହୁତ ଶିକ୍ଷା ପାଇଥିଲେ ।

ଜନ୍ ସମ୍ପ୍ର ସାହେବ ଓଡ଼ିଶାର ଅସ୍ଥାୟୀ କମିଶନର ଥିଲାବେଳେ
 ପହଞ୍ଚିଲେ ଓଡ଼ିଶା ପାଇଁ ଶିକ୍ଷା ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ପଦ ଫିଟିଥିଲା ଏବଂ
 ପେଶା ନାମକ ସାହେବ ସେହି କାମରେ ଅଛୁଥିଲେ । କମିଶନରଙ୍କ
 ଅଟ୍ଟସ ସହୃଦ ଏହି ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧେ ଥିଲା । ମାତ୍ର ପେଶା
 ସାହେବ ନିଜ ବସାବେ ଅଟ୍ଟସ ଥିଲେ । ଏଥିରେ କମିଶନର
 ରେଭେନ୍ସା ସାହେବ ବିଚକ୍ର ହୋଇ ସରକାରଙ୍କୁ ଲେଖି
 ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ପଦ ଓଡ଼ିଶା ରୁ ଉଠାଇ ଦେଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାରେ
 ପ୍ରଥମ ଜିଲ୍ଲା ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ହୋଇ ଅଛୁଥିଲେ ଏକର୍ ସାହେବ ।
 ଏତଦବେଳକୁ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ମହାରାଜାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ଗୁଡ଼ା ହାତ
 କଟକରେ ବି.ଏ. ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଲେଜ ଛାତ୍ର ଫିଟିଥିଲା । ଏକର ସାହେବ
 ଏମାନଙ୍କ ପଢ଼ାଉଥିଲେ । ଦୁଇବର୍ଷ କାଳ କଲେଜରୁ କେହି ବି.ଏ.
 ପାସ ନ କରିବାରୁ କଲେଜ ଝଟି ପାଉଥିଲା, ମାତ୍ର ଏହି ବର୍ଷ
 ବାଲଗୁରୁର ଦୁର୍ଗାଚରଣ ସାହୁ ନାମକ ଛାତ୍ର ବି.ଏ. ପାସ୍ କରିବାରୁ
 କଲେଜ ଚାଲିଗଲା । ଏହି ବର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ୧୮୭୯ ମସିହାରେ କଲେଜର
 ସମସ୍ତ ଭାର ସରକାର ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଏକର ସାହେବଙ୍କ ପରେ
 ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ଜିଲ୍ଲା ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ହୋଇଥିଲେ । ନନ୍ଦ
 କିଶୋରଙ୍କର ଅନୁଗୋଳ ପୁରୁଣା ଗଡ଼ରେ ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ବାମ୍ବ
 ସାହେବଙ୍କ ସୁପାରିଶ ବଳରେ ରାଧାନାଥ ସେ କାମ ପାଇଥିଲେ ।
 ବାମ୍ବ ସାହେବ ୧୪ଟି ଭାଷାରେ ସୁପରିଣତ ଥିଲେ । ୧୮୭୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ
 ରେଭେନ୍ସା ସାହେବ କମିଶନର ହୋଇ କୋଟ କଟକର ଓ
 ବିଦ୍ୟାଳୟ ମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଚଳାଇ ଥିଲେ ।

ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ପଦ

୧୮୯୨ ସାଲରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପୁଣି ସ୍କୁଲ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର
 କାମ ସୃଷ୍ଟି ହେବାରୁ ରାଧାନାଥ ସେହି କାମରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ।

ବର୍ଷର ପୁରୁଷ ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଗାଦୀ ପାଇ ଉତ୍ତଳ ପ୍ରଭା ନାମକ ମାସକ ପର୍ବିତ୍ରା ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଚିଲିକା ଓ ମହାପାତ୍ରା ରଚନା କରି ରାଧାନାଥ ଏହି ପର୍ବିତ୍ରାରେ ପ୍ରଥମେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ୨୦୦ ଟଙ୍କା ପୁରସ୍କାର ପାଇଥିଲେ । ୧୮୮୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ବାବୁ ସରକାରଙ୍କ ଅନୁମତିତମ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ପାଟଣା, ଗୟା, ବାବୁଲୁ, ଦୁଗୁଲି ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନ ବୁଲାଇ ଆଣିଥିଲେ । ଦୁଗୁଲିର ଧର୍ମଶାଳାରେ ନୟାଗଡ଼ର ରଜା ରାଣୀ ସେବତାବଳେ ବହୁଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଗାଦୀର ସହିତ ପରାମର୍ଶ ହୋଇଥିଲେ । ସରକାରୀ ଉଚ୍ଚ ପାଠ୍ୟାଳୟରେ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ନିରାକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଥିଲେ । ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମହାରାଜା ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ପ୍ରଗତି ହେତୁ ଆଗରୁ ଜନ୍ମୁଥିଲା । ରାଧାନାଥ ଯେତେବେଳେ ମାସିକ ୪୦୦୦ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଉଥିଲେ ସେତେବେଳେ ମହାରାଜା ତାଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଦେବାନୀ ପଦ ଦେବାକୁ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରି ଚିଠି ଲେଖିଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ମାସିକ ୪୨୦୦ ଟଙ୍କା ଦରମା ମଧ୍ୟ ପାଉଥିଲେ । ମହାରାଜାଙ୍କର ଏହାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା ଯେ ରାଧାନାଥ ତାଙ୍କର ପୁଅଙ୍କୁ ଉଚିତ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପାରବେ । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ଚିଠିରେ ଯୁବରାଜ ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଦାୟିତ୍ୱ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କରି କହିଥିଲେ “ସେ ଆପଣଙ୍କର ସାନ ଭାଇ । ଆମର ସମସ୍ତ କ୍ଷମତା ଆପଣଙ୍କୁ ଅର୍ପଣ କଲୁ ।” ଏହି ଚିଠି ସେ ୧୮୮୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଲେଖିଥିଲେ । ବହୁ ଚିନ୍ତା ଓ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ସହିତ ପରାମର୍ଶ ପରେ ରାଧାନାଥ ଏହି ପ୍ରସ୍ତାବ ଅତି ବିଚିତ୍ର ଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ।

ଭରତ ଭ୍ରମଣ

ଭୁବେଦ ବାବୁଙ୍କ ସହୃଦ ଗ୍ୟାନାଥ କେତେ ଗୋଟି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ଅସିଥିଲେ । ୧୮୮୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ କଲିକତାରେ ଏକ ବିରଟ ପ୍ରଦର୍ଶନା ଚାଲିଥିଲା । ଗ୍ୟାନାଥ ହୁଟି ନେଇ ସେହି ପ୍ରଦର୍ଶନା ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରୁ ଗଢ଼ା, କାଣୀ, ଅ. ଯାଆ, ପ୍ରୟାଗ, ଦିଲ୍ଲୀ, ଅଗ୍ରା, ମଥୁରା, ବୃନ୍ଦାବନ, ହରଦ୍ୱାର, ଜୟପୁର ଜବଲପୁର, ଅଜମୀର, ଇନ୍ଦ୍ରେନୀ, ବୋମ୍ବାଇ ପ୍ରଭୃତି ଭ୍ରମଣ କରି ସେସବୁ ଫେରିଲେବେଳକୁ ଦାର୍ଜିଲିଂ ଯାଇଥିଲେ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ତିନି ମାସର ହୁଟି ନେଇଥିଲେ । କାଣୀରେ ଗ୍ୟାନାଥ ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ତୈଳଙ୍ଗ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଦର୍ଶନ କରି କୃତାର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଭ୍ରମତ ଭ୍ରମରେ ଜୀବନ୍ତ ଅଭ୍ରଷ ତାଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଚିନ୍ତାରେ ସେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

୧୮୮୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଗ୍ୟାନାଥ କେଦାରଗୌରୀ ଯତ୍ରା ବାବ୍ୟ ରଚନା କରି ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ଗୋଟିଏ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଦେଶୀୟ ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରଣୟ କାହାଣୀର ଛନ୍ଦା ଅବଲମ୍ବନରେ ସେ ଏହି କାବ୍ୟଟି ଲେଖିଥିଲେ ଏବଂ ବିଷୟସ୍ତେଷୁ ଏପରି ନିଜସ୍ୱ କରିଥିଲେ ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ଲୋକେ ତାହାକୁ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ଅଂଶ ବୋଲି ଭ୍ରମ ହେମେ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛନ୍ତି । କେଦାରଗୌରୀ ଛତ୍ରାଳବାର ବର୍ଷକ ପରେ ସେ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗା ଗୀତକା ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହା ଏକ କମ୍ବଦନ୍ତୀ ଛପରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

କେପବରୁ ସେ ଓଡ଼ିଆ କବିତାବଳୀ ଦିହୁ ପାଇଁ ବେଶୀ ସହାର, ଶିବାଜୀଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ବାବ୍ୟ, ଭ୍ରମତଭୂଷଣ ଭିକ୍ଷୋବିଧି ରଚନା କରିଥିଲେ । ଏହି ଦିହୁ ଶ୍ରେଣି ୧୮୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ବହୁକାଳ ଓଡ଼ିଶାରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ରୂପେ ଚଳିଥିଲା ।

କେଦାରଗୌରୀ ଓ ଚନ୍ଦ୍ରଭାଗାକୁ କୁମାର ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ ଦେ
ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

୧୮୮୭ ସାଲରେ ନେଇରନ୍ତ୍ର ବଳଲୀଙ୍କ ଶ୍ରବଣାଦିତର ଏବଂ
୧୮୯୦ରେ ଶୁଭର୍ଷ ସାହେବଙ୍କ ଶ୍ରବଣାଦିତରେ ଶ୍ରୀନାଥ ଯୋଗ
ଦେଇଥିଲେ । ଏପରି ବିରାଟ ଶ୍ରବଣାଦି କଟକରେ ଅଜାଯାଏ ଘଟି
ନାହିଁ । ଏହି ଦୁଇ ଜଣ ସାହେବ ଏଠା ଲୋକଙ୍କର ବିବିଧ ଉପକାର
କରି ଚଳିଥିବାବେଳେ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀନାଥ ନିଜ କର୍ମ ଜୀବନରେ ଘଣ୍ଟା ବ୍ୟବହାର କରି ନ
ଥିଲେ । ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଓ ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କ ଚାପାଗେ ସୁଦର ଭ୍ରମର ସମୟ
ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ । ସେ ସବୁବେଳେ ବାଟର ଗୋଟିଏ କରରେ
ନାଚୁଥିଲେ, ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଅନ୍ୟ କେହି ବାଟୋଇ
ଅସୁବିଧାରେ ନ ପଡ଼େ । ଶ୍ରୀନାଥ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗର ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଏବଂ
ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ହିସାବରେ ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତର ସବୁ ରାଜାମାନଙ୍କର
ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ବାମନା
ମହାରାଜା ପାଇଁ ସୁତଳଦେବ ଖୁବ୍ ଘନିଷ୍ଠ ବନ୍ଧୁ ଥିଲେ ।

୧୮୮୭ ରେ ନେଇରନ୍ତ୍ର ଓ ୧୮୮୮ ରେ ଉଷା ରଚନା
କରି ଭିକ୍ଟୋରିଆ ପ୍ରେସରୁ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସଠାଣି ସାମନ୍ତକୁ
ଦେଖିଲେ ମାତେ ସେ ରଜନୀଧି ପାଇଲେ ପରି ହେଉଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ
ମହିମା ପ୍ରଚାର ନିମିତ୍ତ ସବୁପ୍ରକାର ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ।

୧୮୯୧ ସାଲରେ ତାଙ୍କର ପାଟଣା କାବ୍ୟ ବାମନା ଶ୍ରୀନାଥ
ବଲର ଚନ୍ଦ୍ରପୁର ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ୧୮୭୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରୁ ୧୮୯୨
ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ପାଏ ଇସ୍ପାହ ଫୁଲ ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର କାମ କରୁଥିଲା ବେଳେ
ଓଡ଼ିଶାର ଶିକ୍ଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ଅଗ୍ରସର ଶକ୍ତିକି କରି ଶ୍ରୀନାଥ ଦେଶ

କିନ୍ତେଶ୍ୱର ଗର୍ବ, ଦୁଃଖୀ ଏବଂ ତା ମହାଧନୀଙ୍କଠାରେ ସମାନ ଅନ୍ତର ଓ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ପାଉଥିଲେ । ୧୮୯୪ ରେ ସେ ପ୍ରସାଦ କେଶରୀ କାବ୍ୟକୁ ପ୍ରଥମେ ସମ୍ବଲପୁର ହିତୈଷିଣୀରେ ଛପାଉଥିଲେ ।

ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ଆନ୍ଦୋଳନ କାବ୍ୟ କବିତା ରହିଅଛି । ସେ ସବୁ ନବ୍ୟ ଓ ଶିକ୍ଷା ସାହିତ୍ୟ ଉନ୍ନୀତର ଅମୂଲ୍ୟ ଧନ । ବିଶେଷ କରି ତାଙ୍କର ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମହାପାତା କାବ୍ୟ ଭ୍ରମ ଓ ଭେଦ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତର ସମ୍ବୃଦ୍ଧି ମଣିଷ । ୧୯୨୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ଏହି ମହାପାତା କବିତା ରାଜ୍ୟରେ କୃତ୍ରିମିତ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସିଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଏପରି ଛଦ୍ମ ଲେଖକେ ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣରେ ନ ଥିଲା । ଏହି କାବ୍ୟର ଗ୍ରହଣୀ ଏବଂ ବାକ୍ୟବିନ୍ୟାସ ଯୋଗୁଁ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ଦିନାକେତେ ସକଳେ ବିଷ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସେଥି ଯୋଗୁଁ ଲେଖକ କେତେ ସର୍ବ ପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କର ଜଣେ ଅନୁ-ଗୁପ୍ତାତ ଯୁବକ ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତରେ ଗୋପନରେ ଗଭୀରରେ ରଖି ଦେଇ ଦେଶର ଏପରି ଶକ୍ତି ଘଟାଇ ଥିଲା ।

୧୮୯୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଗାଥାଦ୍ୱାରା ପଦ ମିଳି-ଥିଲା । ଏଥିମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାରେ ଜାଣି ସ୍ଥାନରେ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ସହ ମଧ୍ୟ କଳା ପାଉଥିଲା । ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ଏହି ଉପାୟର ସମୟ କଳିକତା ପାଇଁ ବେଲ୍‌ଭିଡ଼ିୟର ଦରବାରରୁ ଆଣିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ଦୃଢ଼ ଅସିଲା । ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ପିତାକୁ ମନା କରିବାରୁ ସମୟ ଶୀଘ୍ର କମିଶନରଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଥିଲା ଏବଂ ତାଙ୍କଠାରୁ ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ଆଣିଥିଲେ ।

୧୮୯୪ ସାଲରେ ପୁରୀ ଦେଉଳ ମନ୍ଦିର କାମ ପାଇଁ ହରି-ବଲ୍ଲଭ ବସୁ ପ୍ରଭୃତି ହେଉ ଲୋକ ଏକ କମିଟି କରିଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନାଧିକାର ସେଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ । ସେହି ବର୍ଷ ସେ ଭୁବନେଶ୍ୱର ପ୍ରବାସ କରିଥିଲେ ।

୧୮୯୭ ଓ ୧୮୯୮ ରେ ରାଧାନାଥ ବ୍ୟାଙ୍କର ଗ୍ରହଣ, ବ୍ୟାଙ୍କର ଗ୍ରହଣ ଓ ପଣକିଆ ବୋଧୁନା ବହୁମାନ ଛପାଇ ଥିଲେ ।

୧୮୭୭ ସାଲରେ ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାରେ ଛାତ୍ର ସଙ୍ଗୀ ଥିଲେ ୩୯୪୪୭ କିନ୍ତୁ ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦକୁ ଏହି ସଙ୍ଗୀ ହୋଇଥିଲା ୧୩୮୫୨୫ । ଏତିକିରୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ଶିକ୍ଷା ବିଭାଗୀୟ କାମରେ ପ୍ରପତ୍ନ ଜଣା ପଡ଼ିବ । ମହାପାତ୍ରା କାବ୍ୟ ନେଇ ତାଙ୍କ ସମ୍ପର୍କରେ ଯେଉଁ ଗଣ୍ଡଗୋଳ ଘଟିଥିଲା ତାହା ସମାଧାନ ହୋଇଗଲାକୁ ତାଙ୍କୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଭାଗର ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ଭାବରେ ୧୯୦୦ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ବଦଳି କରି ଦିଆଗଲା ।

ପ୍ରଥମେ ଜଣେ ଅଳ୍ପ ପାଠ୍ୟ ଓଡ଼ିଆକୁ ଉକ୍ତି ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ଦେଖି ଶିକ୍ଷକ ତଥା ଛାତ୍ରମାନେ ବେଶାନ୍ତର କରୁଥିଲେ; ମାତ୍ର ପରେ ତାଙ୍କର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନର ଇନ୍‌ସପେକ୍ଟର ହିସାବରେ ତାଙ୍କୁ ବଙ୍ଗ ତଥା ଭାରତ-ବର୍ଷର ଅନେକ ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କର ସ୍କୁଲ ସମ୍ପର୍କୀୟ ବିବାଦ ନିଶ୍ଚିତ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ସେ ଯେଉଁଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ ସବୁଠି ନିଜକୁ ଓଡ଼ିଆ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ ।

୧୯୦୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ରାଧାନାଥ ନିଜର ଦୁଇ ପୁତ୍ର ଶର୍ମିଷ୍ଠାସିଂହ ଓ ରଜନୀଭୂଷଣଙ୍କ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ଖଣ୍ଡେ କରିଥିଲେ । ଶର୍ମିଷ୍ଠାସିଂହ ବାତସ୍ତ୍ରୀ ହୋଇ ଚିରକାଳ ସାହିତ୍ୟ ସେବାରେ କଟାଇ ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ କଟକରେ ମୃତ୍ୟୁ ଲାଭି ଅଛନ୍ତି । ରଜନୀଭୂଷଣ ସବରେଜିହ୍ଵାର କାମ କରୁ କରୁ କେତେ ବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ମାର୍ଗ ପଡ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପର ସତ୍ତ୍ୱ ସବରେଜିହ୍ଵାର ବିହାର ଓଡ଼ିଶାରେ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ବିଭାଗୀୟ ବଡ଼ ସାତେକ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିଥିଲେ । ନିଜର ଜୀବନରେ ରାଧାନାଥ

ଯେପରି ସରଳ ଓ ଅମାତ୍ସ୍ୟ ଥିଲେ ସେହିପରି ଗୁଣୀର ଅଦର କରୁଥିଲେ । ସେ କେବେ ହେଲେ ତାଙ୍କର ଅଧୀନସ୍ଥ କର୍ମଚାରୀଙ୍କୁ ଅଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରି ନ ଥିଲେ ଏବଂ ବିଲତ ଶିକ୍ଷାରେ ପରମ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଅନୁକରଣ କରି ନ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବାକ୍ୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସବୁବେଳେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ରହୁଥିଲା ।

୧୮୯୪ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଦିନେ ଦ୍ଵିପ୍ରହରକୁ ଜଣେ ଦରିଦ୍ର ବିଧବା ତାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଭିକ୍ଷା ପାଇଁ ଆସିଥିଲା । ବିଧବାର ଘର ଖଣି ପୋଡ଼ି ଯାଇଥାଏ ଏବଂ ୨ ଦିନ ହେଲା କିଛି ଖାଇ ନ ଥାଏ । ବଖରାଏ ଘର ତୋଳିବା ପାଇଁ ୪୨ । ୭ଟା ଭିକ୍ଷା ମାଗିଲା । ରାଧାନାଥ ତାହା ହାତରେ ଖଣିଏ ଚିଠି ଦେଇ ପୁଅ ଶଶୀଭୂଷଣଙ୍କ ପାଖକୁ ପଠାଇଲେ । ଚିଠିରେ ବିଧବାକୁ ୫୧୦ଟା ଦେବାକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଶଶୀଭୂଷଣ ୪୧୦ଟା ଦେବାରୁ ବୁଢ଼ୀ ତାହା ନେଲା ନାହିଁ । କହିଲେ, “ମୁଁ ତ ୨ । ୮ ଟଙ୍କା ମାଗିଥିଲି ୧୦ ଟଙ୍କା ନେବି କାହିଁକି ?” ବୁଢ଼ୀ ଫେରି ଘର ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଏ କଥା କହିଲା । ରାଧାନାଥ ଏହା ଶୁଣି କହିଲେ, “ହଁ, ମୋ ଲେଖିବା ଭୁଲ ହୋଇଥିଲା, ପୁଣି ଖଣିଏ ଲେଖି ଦେଉଛି ନେଇଯାଅ ।” ଏଥର ଚିଠିରେ ସେ ପୁଅ ପାଖକୁ ୨୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ବିଧବାକୁ କହିଥିଲେ, “ତୁମେ ଧର୍ମର ସଲଖ ବାଟରେ ଚାଲିବାକୁ ଶିଖିଛ ବୋଲି ମୁଁ ତୁମକୁ ତୁମ ମାଗୁଣିଠାରୁ ବେଶୀ ଦେଲି । ଏଥିରେ ଦୁଇ ବଖରା ଘର ଓ ତେକୀଶାଳ ବନାଇବ ।”

ତେଜ ବାମରେ ଥାଇ ଭଲ ଦରମା ପାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କ ମନ ସତତ ସଂସାର ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ଥିଲା । ସେ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତିରେ ନିକଟ୍ତ ଭୁଲି ନ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଜୀବନର ଅଦର୍ଶକୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କବିତାରେ ପ୍ରକାଶ କରି ଅଛନ୍ତି:—

“ଛଇ ଭାଗ୍ୟ ମୋର ପିତୃତ ପାପାଣେ,
 ମୋ ଜୀବନ ଗଢ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାଦାନେ ।
 ଧୂଳି ବୋଲି ପାହା ଜନ ନେତ୍ରେ ଦିଶେ,
 ହାତେ ଅସେ ହାତୁଁ ପଡ଼ିବା ପାଇଁ ସେ ।
 ବସୁ ନୁହଇଟି ଅଟଇ ସେ ଧୂମ,
 ଅନ୍ୟ ନାମ ତାର ଅକାଶକୁସୁମ ।
 ସଂସାରେ ଥାଇ ମୁଁ ସଦା ଉଦାସୀନ,
 ଉଦାସୀନ ପ୍ରାୟେ କଟାଇଲି ଦିନ ।
 ସଂସାରୀ ସଙ୍ଗତେ ସଙ୍ଗୀ ହେବା ପାଇଁ,
 କେବେହେଁ ମୋହର ମନ ବଳେ ନାହିଁ ।”

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅମଳରେ ଓଡ଼ିଶାର ଚତୁର୍ଦ୍ଧାତ ରାଜାମାନେ ଉତ୍କଳ
 ସାହିତ୍ୟର ଭକ୍ତ ଓ ଉପାସକ ଥିଲେ । ରାଜାମାନଙ୍କ ପାଖରେ ଅନେକ
 ବଡ଼ ବଡ଼ ପଣ୍ଡିତ ମଧ୍ୟ ରହୁଥିଲେ । ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ
 ପଥେନ୍ଦୁ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଭକ୍ତି କରୁଥିଲେ । ତଥାପି ରାଧାନାଥ ମୋହବଦରେ ଭୁଲି
 ରାଜାମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଘୋଡ଼ାଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ଦରବାର-
 କାବ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଯେଉଁ କଟୁ ଭକ୍ତି କରିଥିଲେ
 ତାହା ଏ ଯୁଗରେ ସୁଦ୍ଧା ଅସମ୍ଭବ । ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ଲେଖିଥିଲେ:—

“ଦେଇଅଛି ଭୋଗେ କେତେ ମାଂସ ଗୁରୁ,
 ତା’ପାଇଁ କହାଏ ନୋହୁବ ମଜୁର ।
 ଦେଇଅଛି ଡାଲି ଭରି ମେଞ୍ଚା ନାନା,
 କେତେ ଥର ଦେଇଅଛି ନାଚଗାନା ।
 ଦୁଃଖୀ ରକି ଲକ୍ଷ୍ମି ଗିପି ବାରମ୍ବାର
 ଦାତାପଣ କେତେ କରିଛି ପ୍ରଚୁର ।

ସୁଜିଜନେ ନୁହଁ ନାଟ ଦେଖି କାବା,
 ଜନତା କୁହାଟେ ବାହାବା ବାହାବା ।
 ମନେ ନାହିଁ ତୁମ୍ଭେ କାହାର ସନ୍ତାନ,
 କେଶରୀ ଭରସେ ତୁମ୍ଭେ ସିନା ଶ୍ଵାନ ।”

ରାଧାନାଥ ନିଜେ ଯେପରି ପୁତ୍ରବତ୍ସଳ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ
 ସେହିପରି ପତିବ୍ରତା ଥିଲେ । ରାଧାନାଥଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଚରଣେଶ୍ଵରୀ
 ହେବାରୁ ସେ ପୁତ୍ରର ଅବେଶ୍ୟ କାମନାରେ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତରେ ଅର୍ଥ
 ବ୍ୟୟ କରି ସତତ ମୁଁୟମାଣ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଏକଥପାଇଁ ସାହାଯ୍ୟ
 ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ଅଧିକ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରି ନ ଥିଲେ । ପୁତ୍ରର ଏହି
 ବେମାର ଯୋଗୁଁ ରାଧାନାଥ ପାବନା କାବ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ।
 ପିଲାଦିନୁ ପୁତ୍ରକୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ସେ ଧବଳେଶ୍ଵର ଓ ନରାଜର
 ଗରବ ନରନାରାୟଣ କୁଡ଼ା ଓ ଛତା ପ୍ରତି ବର୍ଷ ଶରାଦିନେ ବିତରଣ
 କରୁଥିଲେ । ଯେତେ ଛୋଟ ଲୋକ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ରାଧାନାଥ ସମସ୍ତଙ୍କୁ
 ତୁମ୍ଭେ ଓ ଅପଣ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ବହୁ ଗରବ
 ପରିବାରଙ୍କୁ ଗୋପନରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁରେ
 ତାଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ଅମରଣ ସ୍ଵାମୀଙ୍କ କଠାଉ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ପୁତ୍ର
 ଶଶୀଭୂଷଣ ପିତାଙ୍କୁ ଦେବତାପରି ଚରକାଳ ପୂଜା କରି ଆସୁଥିଲେ ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ରାଧାନାଥଙ୍କର ଯାହା କିଛି ସ୍ମୃତି, ସମାଧି,
 ଶ୍ରାଦ୍ଧସତ୍ତ୍ୱ ସମସ୍ତ ଶଶୀଭୂଷଣ ନିଜେ କରିଅଛନ୍ତି । ପିତାଙ୍କ ସମାଧିରେ
 ପୂଜା ଅର୍ପଣ କରିବା ତାଙ୍କର ଏକ ଦୈନନ୍ଦିନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ଥିଲା ।
 ଶଶୀଭୂଷଣ ମରିବା ପୂର୍ବରୁ ରାଧାନାଥଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଶତ୍ରୀଏ ନାଟକ
 ଲେଖିବା ଭାର ଏହି ନଗଣ୍ୟ ଲେଖକକୁ ଦେଇଥିଲେ; ମାତ୍ର ତାହା
 ଶେଷ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ଶଶୀଭୂଷଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା ଓ ନାଟକ ଶତ୍ରୀ
 ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା ।

ଅଠଗଡ଼ର ସୁଗାୟା ରାଜା ବିଶ୍ଵନାଥ ଯେତେବେଳେ ବଡ଼ ଭାଇ ସହିତ ବିବାହ କରି ସନ୍ଧ୍ୟାସ ବ୍ରତ ନେଇ ଚାଲି ଯାଉଥିଲେ ସ୍ଵାମୀନାଥ ତାଙ୍କୁ ନାନାଦି ପ୍ରତିବାଧନା ଦେଇ କଟକରେ ରଖାଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ହଠାତ୍ ବଡ଼ ଭାଇ ନିସନ୍ତାନ ହୋଇ ମରିବାରୁ ବିଶ୍ଵନାଥ କଟକରୁ ଶୁକ୍ଳପଦରେ ବସିତ ହୋଇ ଗଡ଼କୁ ଫେରିଗଲେ । ସେହିଦିନଠାରୁ ବିଶ୍ଵନାଥଙ୍କ ସହିତ ସ୍ଵାମୀନାଥଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ବନ୍ଧୁତ୍ଵ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଥିଲା ।

କାଳୀଗଳ ବାସଭବନ

୧୮୯୩ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ମେ ମାସ ୧୦ ତାରିଖ ଦିନ ସ୍ଵାମୀନାଥ କାଳୀଗଳର ନୂଆ କୋଠାକୁ ଅସିଲେ । ପୂର୍ବେ ଏଠାରେ ଜଣେ ଟନା ଲେବଙ୍କର କୋଠା ଥିଲା ଏବଂ କାଳହମେ ତାହା ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ପଡ଼ିଅ ପଡ଼ିଥିଲା । ଲେବେ ତାକୁ ନାଲମଣି ପଡ଼ିଅ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲେ । ଏଠାରେ ସ୍ଵାମୀନାଥଙ୍କର ପ୍ରିୟ ଛନ୍ଦ ଏବଂ ପରେ ସ୍କୁଲ ଜନ୍ମସପେକ୍ଟର ହୋଇଥିବା ମଧୁ ଶର୍ମା ଜମି କିଣିଥିଲେ । ଗୁରୁ ଓ ଛନ୍ଦ ଏକାଠି ରହିବେ ବୋଲି ସ୍ଵାମୀନାଥ ଏଠାରେ ଜମି କିଣି ଘର କରିଥିଲେ । ପରେ ମଧୁ ଶର୍ମାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାଙ୍କର ସମାଧି ମଧ୍ୟ ସ୍ଵାମୀନାଥଙ୍କ ସମାଧି ପାଖରେ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । କାଳହମେ ସ୍ଵାମୀନାଥଙ୍କର ବାସଗୃହର ସମ୍ପ୍ରାମ୍ଭଲ ଗଳିରୁ ନାଲମଣି ପଡ଼ିଅ ଓ ପରେ କାଳୀ ମନ୍ଦିର ହେବାରୁ କାଳୀଗଳରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

୧୯୦୨ ସାଲରେ ଶ୍ରୀବାଙ୍କୁଡ଼ର ମହାରାଜା ସାର୍ ସୁମ ବର୍ମା ଦିଲ୍ଲୀ ଦରବାରକୁ ଯିବାବେଳେ କଟକ ଷ୍ଟେସନ ପାଖ ବର୍ଦ୍ଧମାନ କୋଠିରେ ଦୁଇ ଦିନ ରହିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ନିୟମ ଥିଲା ଯେ ସେ ଯେଉଁଠାରେ ରହଣି କରିବେ ସେଠାରେ ନୂଆ କୁଅ କିମ୍ବା ଗୋଖରା ଖୋଳାଇ ସେହି ପାଣି ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ଏଥି ଯୋଗୁଁ ୬ ମାନ

ପୁରୁଷ ତାଙ୍କ ମାର୍ଗର ନହଣି ସ୍ଥାନରେ ବହୁତ କୁଅ ପୋଖରୀ ଖୋଳା ହୋଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଲୋଠି ଭିତରେ ଥିବା ପୋଖରୀର ଇତିହାସ ଏହାହିଁ ଅଟେ । କଟକରେ ରହିଲାବେଳେ ମହାରାଜା ରାଧାନାଥଙ୍କର ଗୁଣ ଗ୍ରାମ ଶୁଣି ଦିନେ ହଠାତ୍ ଅପାରିତରେ ତାଙ୍କ କାଳୀଗଳ ବସାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହି ସ୍ପର୍ମାତୀତ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ରାଧାନାଥ ଛୁନିଆ ହୋଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବାକୁ ଖାଲି ଦେହରେ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କ ଘରେ ଯିବାକୁହର ପୁଅ ରାଜା ନବି ଦୀନଙ୍କ ଅଜିତ ଅନେକ ଚିନ୍ତା ପାଏ । ରାଧାନାଥ ତାହାହିଁ ଦେଖାଇ ରାଜ-ବଣକୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ବୋଲି କହୁବାରୁ ମହାରାଜା କହୁଲେ, “ମୁଁ ପୂଜା ପାଇବାକୁ ଆସି ନାହିଁ । ଗୁଣୀ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଅର୍ଘ୍ୟ ଦେବାକୁ ଆସିଛି ।”

ଏହି ବର୍ଷ ରାଧାନାଥଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ବଙ୍ଗଳା ଲେଖାବଳୀ ଓ କାଳିଦାସ ସ୍ତବ୍ଧ ନାମକ ଦୁଇ ଖଣ୍ଡି ବହି ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା ।

ମହାଯାତ୍ରାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାକୁ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଶତ ଶତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅନୁରୋଧ କରି ପଡ଼ି ଲେଖିଥିଲେ । ସରକାରୀ ଉଦ୍ୟୋଗରେ ମହାଯାତ୍ରାର ୫ ସର୍ଗର ଲେଖା ଏବଂ ଶେଷ ୧୮ ସର୍ଗର ଗସ୍ତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ପୋଡ଼ିଦେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ପୁଣି ବେମାର ଓ ଅନ୍ୟ ଅନେକ ଅସୁବିଧାରୁ ରାଧାନାଥ ଆଉ ମହାଯାତ୍ରା ପୂର୍ଣ୍ଣ କରିପାରି ନ ଥିଲେ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ କବିତା ରଚନାର ପ୍ରକୃତ ସମୟ ଥିଲା ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ସ୍କୁଲ ପରିଦର୍ଶନ କରି ଗଲାବେଳେ ବାଟରେ କିମ୍ବା ଡାକ ବଙ୍ଗଳାରେ । ଉଷା ଓ ମହାଯାତ୍ରାର ସପ୍ତମ ସର୍ଗ ଏହିପରି ଗସ୍ତ କାଳରେ ରଚିତ ।

ଅବସର ଗ୍ରହଣ

୧୯୦୩ ସାଲ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସରେ ରାଧାନାଥ ସରକାରୀ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ପେନସନ୍ ନେଇ କଟକକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଏହି ବର୍ଷ ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭାଷୀ ଅଞ୍ଚଳ ଏକାକରଣ ନିମିତ୍ତ ଖଲିଚକାଟ ବଜା, ନାଳମଣି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ, ଜୟକୃଷ୍ଣ ଚଉପଟନାୟକ ପ୍ରମୁଖ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ବସାଇଥିଲେ । ଏହି ସମ୍ମିଳନୀର ସୁବିଧାତ ଖଲିଚକାଟ ବଜାଙ୍କ ଉପସରେ ହୋଇଥିଲା ମଧ୍ୟ ୩୦, ୧୨, ୧୯୦୩ ତାରିଖରେ କଟକରେ ହେଲା । ଦେୁ ବଜା ମହାରଜା ଏଥିରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ମହାରଜା ପ୍ରଥମ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସଭାର ପୂର୍ବ ଦିନ ଉଦ୍‌ଘାଟନା ସ୍ଥଳରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ରାଧାନାଥ ସଭାପତି ହୋଇଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ନିମିତ୍ତ ସେ ଜାତୀୟ ସଙ୍ଗୀତ ରଚନା କରି ଦେଇଥିଲେ । ପ୍ରଥମ ସମ୍ମିଳନୀ ହୋଇଥିଲା କଟକ ଇଦଗା ପଡ଼ିଆରେ । ଉତ୍କଳର ମଧୁବାବୁ ସେତେବେଳେ ତରୁଣ ବିଲତ ଫେରନ୍ତା ଓକୀଲ ଏବଂ ସେ ସମ୍ମିଳନୀକୁ ସବୁ ପ୍ରକାରେ ସମର୍ଥ୍ନ ଉପଯୋଗୀ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଏହି ସମ୍ମିଳନୀ ଯୋଗୁ ୨ ବର୍ଷ ପରେ ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ, ଛୋଟନାଗପୁରର କେତୋଟି ଦେଶୀୟ ବଜା ଓ ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲ୍ଲା ଓଡ଼ିଶା ସହିତ ମିଶିଥିଲା ।

ମୃତ୍ୟୁ

ସରକାରୀ କାମରୁ ପେନସନ୍ ଗ୍ରହଣ କଲା ପରେ ରାଧାନାଥ ଘରେ ସ୍ଥିର ହୋଇ ନ ରହି ଉତ୍କଳର ପ୍ରାକୃତିକ ଶୋଭା ଦେଖିବା ନିମିତ୍ତ ଗଡ଼ଜାତମାନ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସୁଯୋଗରେ ସେ ଓଡ଼ିଶାର ନଦନଦୀ, ପବନ ପାହାଡ଼ ଓ ବିଶିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନମାନ ପରିଭ୍ରମଣ କରିଥିଲେ । ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶାର ଭୂଗୋଳ ତାଙ୍କ ଆଖି ଆଗରେ

ଖେଳୁଥିଲା । ଏହାର ନମୁନା ସେ ପାର୍ବତୀ କାବ୍ୟରେ ଏବଂ ଚିଲିକାରେ ଦେଖାଇଅଛନ୍ତି ।

ଗଡ଼ଜାତ ଭ୍ରମଣରେ ଗଲବେଳେ ସେଠାର ରାଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ଅତିଷ୍ଠ ଅନ୍ତରିକତା ଓ ସମ୍ମାନର ସହିତ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସହିତ ସାହୁତ୍ୟ କର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ ।

୧୯୦୮ରେ ଏହି ଭ୍ରମଣ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଗଲବେଳେ ରାଧାନାଥ ଶର୍ମାଭୂଷଣଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ ଧବଳେଶ୍ଵରଠାରୁ ବାହାରିଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମେ ତାଳଚେର ପାଇଁ ସେଠାରେ ଦୀର୍ଘ ଦେଇ ମାସ ରହି ଖାଲଲହଡ଼ା ଗଲେ । ଖାଲଲହଡ଼ା ରାଜା ମାର୍ଚ୍ଚ ୨୪ ତାରିଖ ଦିନ ଏକ ଦରବାର କରି ତାଙ୍କୁ ଅଭିନନ୍ଦନ କରିଥିଲେ ।

ଖାଲଲହଡ଼ାରେ ଥିଲାବେଳେ ବାମଣୀ ରାଜାଙ୍କ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପାଇଁ ବାମଣୀ ଯାତ୍ରା କଲେ । ବାଟରେ ବାରବାଟୀ ଗ୍ରାମରେ ଦୁଇ ଦିନ ରହି ଦେବଗଡ଼ରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ବାମଣୀ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ପାଇ ପ୍ରାୟ ଏକ ସପ୍ତାହ କାଳ ନାନାବିଧ ସାହୁତ୍ୟ କର୍ତ୍ତାରେ କଟାଇଥିଲେ । ଦେବଗଡ଼ଠାରୁ ରାଧାନାଥ ରେଲ ପଥରେ କଟକ ଫେରିଲେ । ଦେବଗଡ଼ଠାରୁ ରେଲ ଷ୍ଟେସନର ଦୁଇତ୍ରୁ ଥିଲା ପ୍ରାୟ ୨୦ ମାଇଲ । ରାଜା ସାହେବ ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ସୁବିଧା କରିଦେଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ବାଟରେ ତାଙ୍କର ନାଲିରକ୍ତ ଝାଡ଼ା ହେଲା । ଫେଥିନିମିତ୍ତ ସେ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଇ ଶେଷକୁ ଗୋବିନ୍ଦପୁରଠାରୁ ରେଲ ଯୋଗେ କଟକ ଫେରିଥିଲେ । ଅପ୍ରେଲ ୭ ତାରିଖ ଦିନ କଟକରେ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ ଏବଂ ଦୁଇ ତିନିଦିନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ରାମ ନେଇଥିଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କୁ ଅଳ୍ପ ଜ୍ୱର ବରଷର ଲାଗି ରହିଥିଲା । କଟକର ବଡ଼ ବଡ଼ ଡାକ୍ତରମାନେ ତାଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରିଥିଲେ । ଅପ୍ରେଲ ୧୬ ତାରିଖ ଦିନ ସେ ଶର୍ମାଭୂଷଣଙ୍କୁ କହିଥିଲେ

ଯେ ଦେହ ଟିକିଏ ଭଲ ହେଲେ ଧରଲେଶ୍ବର ଯାଇ ସେଠାରେ ରହୁବେ । ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ସେ ଇଚ୍ଛା ପୂରଣ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେହିଦିନ ରାତି ୮ଟାରେ ତାଙ୍କର ଦୁର୍ବଳତା ବଢ଼ିଗଲା ଏବଂ ରାତି ୧୨ଟା ପରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା । ସେଦିନ ତଥୁ ଥିଲା ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ୧୭ ତାରିଖ ସୁର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ଉତ୍ତରୁ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଦାହ କରାଯାଇଥିଲା ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଓଡ଼ିଶାର ପୁରପଲ୍ଲରେ ଏବଂ ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ଶୋକର ଲୁହା ଖେଳିଗଲା । ଅଫଶ୍ୟ ଶୋକ ସଭା ସର୍ବତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ସମସ୍ତ ସମ୍ବାଦପତ୍ର ଏକ ବାକ୍ୟରେ ଶୋକ ପ୍ରକାଶ କରି ଲେଖିଥିଲେ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀୟର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସନ୍ତାନ ଗୁଲିଗଲେ ।

ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ କର୍ମୀ, ତ୍ୟାଗୀ, ସାଧକ, ସେମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅମର । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ରାଧାନାଥ ଅମ ଦେଶରେ ଚିରକାଳ ଅମର ହୋଇ ରହୁବେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସତ୍ୟପ୍ରିୟତା, ପରୋପକାର ବ୍ରତ ଓ ଦୋଷ ସ୍ତ୍ରୀକାରର ନିର୍ଭୀକତା ଓଡ଼ିଆ ଜାତିକୁ ଚିରକାଳ ଅଲଙ୍କର ଦେଖାଉ ଥିବ ।

ରାଧାନାଥଙ୍କ ଅବଦାନ

ଭଞ୍ଜ ଯୁଗ ପରେ ଉତ୍କଳରେ ଉତ୍କଳ ଭାରତୀୟ ଅନ୍ୟ କେହି ଉପାସକ ନ ଥିଲେ । ବହୁକାଳ ସାହିତ୍ୟ ଭାରତୀ ଅପୂଜା ପଡ଼ି ରହିଥିଲେ । ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟର ସମୃଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ଅଗ୍ରଗତି ଅସମ୍ଭବ । ପୁଣି ଏହି ସାହିତ୍ୟକୁ ପ୍ରାଚୀନତା ସହିତ ନୂତନର ସାଜ ସଜାରେ ସମୃଦ୍ଧ କରିବା କଥା । ସୁଖର କଥା ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଓ

ସାହୁଦ୍ୟର ମୁମୂର୍ଷୁ ଦଶା ବେଳେ ଉତ୍ତଳ ଗଗନରେ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇଥିଲେ ରାଧାନାଥ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ପଙ୍କଜ ମୋହନ ଓ ମଧୁସୂଦନ । ଏହି ତିନି ଜଣ ଉତ୍ତଳରେ ପୁଣି ସାହୁଦ୍ୟର ନବୀନ ସୁଜନା କର ଦିବେଶୀ ଧାର ବୁଝାଇ ଥିଲେ ଏବଂ ଏହାଙ୍କ ପରେ ଅନ୍ଧ ଅନେକ ସୁସନ୍ତାନ ମାତୃ ଭାଷାର ସେବାରେ ବ୍ରତୀ ହୋଇଥିଲେ । ଏଥି ନିମିତ୍ତ ରାଧାନାଥଙ୍କୁ ଅଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହୁଦ୍ୟର ଜନ୍ମଦାତା କହିଲେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ ।

ପ୍ରାଚୀନ ଉତ୍ତଳ ସାହୁଦ୍ୟର ମହାନ ସମ୍ଭାରକୁ ରାଧାନାଥ ପୁଣି ନୂତନ ମାର୍ଗରେ ପ୍ରବାହତ କରି ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ଚିରସୁରଶୀୟ ହୋଇ ରହିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପ୍ରଣୀତ ସମସ୍ତ ବହି ଆଦି ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ଅକ୍ଷରରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଗୁଣଗୁଣୀ ଏବଂ ଜନସାଧାରଣଙ୍କୁ ବିବିଧ ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଅସାର ଶାଶ୍ଵତ ଅନନ୍ଦ ଦେଉଅଛି ।

ପ୍ରାଇଜ୍ ଓ ଲାଇସେନ୍ସ ଉପଯୋଗୀ ଉତ୍କଳ ପ୍ରକାଶନୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅବଦାନ ଅମର ଜୀବନୀମାଳା

ଲେଖକ :—ଲଳ ନଗେନ୍ଦ୍ର କୁମାର ରାୟ

ବୁଦ୍ଧଦେବ	କର୍ମବାର ଗୌରୀଶଙ୍କର
ଠାକୁର ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣ ପରମହଂସ	ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନ
ଶ୍ରୀ ଚୈତନ୍ୟ	ଇଣ୍ଡରଚନ୍ଦ୍ର ବିନ୍ଦ୍ୟାସାଗର
ଶାରବେଳ	କବିବର ରାଧାନାଥ ରାୟ
ଗଜପତି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର	ସାମନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର
ଯଯାତିକେଶରୀ	ସାର୍ ଅଶୁତୋଷ
କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନ	ଉତ୍କଳମଣି ଗୋପବନ୍ଧୁ

ମହାତ୍ମା ଗାନ୍ଧୀ

ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶତ୍ରୁର ମୃତ୍ୟୁ ଦଶଅଣା
ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବନୀ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରକାଶ ପାଇବ

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ :—

ଦି ଉତ୍କଳ ଷ୍ଟୋରୀ

ବାଲୁବଜାର, କଟକ—୨